Iranian Agricultural Extension and Education Journal 21 (2026) 115-134

Online ISSN: 2980-8561

Iranian Agricultural Extension and Education Journal

Journal Homepage: http://www. https://www.iaeej.ir/

Research Paper

Understanding Underdevelopment in a Social Context of Rural Areas in Nikshahr County: Designing and Validating a Conceptual Model

Riyaz Baluchi[a] , **Keramatollah Rasekh**[*b] , **Fatemeh Agah**[c]

[a] Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Jahrom Branch, Jahrom, Iran.
[b] Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Jahrom Branch, Jahrom, Iran.
[c] Department of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Jahrom Branch, Jahrom, Iran.

ARTICLE INFO

Article history:
Received: 17 August 2025
Revised: 05 November 2025
Accepted: 10 November 2025

Keywords:
Cultural issue
Economic constraints
Nikshahr
Sociological factors
Underdevelopment

ABSTRACT

This study aimed to design and validate a conceptual model of the causes of underdevelopment in the rural areas of Nikshahr County, with a focus on sociological factors. Using a mixed-methods (qualitative-quantitative) approach, the research was applied in nature. In the qualitative phase, content analysis based on conventional and contractual approaches was conducted through semi-structured interviews with 13 purposively selected experts, including university professors, government employees, and other knowledgeable individuals. Data were analyzed using MAXQDA18 software. In the quantitative phase, the population consisted of 550 secondary school teachers in Nikshahr's rural areas in 2024, with a sample of 225 selected via simple random sampling based on Morgan's table. Data were collected using a researcher-developed questionnaire derived from the qualitative interviews and analyzed using correlation coefficients, confirmatory factor analysis, and partial least squares modeling with SPSS28 and SmartPLS3 software. The qualitative findings identified five categories of causes for underdevelopment: unstable livelihoods, inadequate infrastructure and services, low quality of life, geographical and social issues, and weak management and policymaking. Barriers to development included economic constraints, poor rural services, social and cultural challenges, lack of long-term planning, and environmental limitations. Proposed solutions included infrastructure development, rural empowerment, enhanced social participation and cohesion, and the formulation of long-term development plans. The outcomes of development implementation were improved rural welfare, social development, and cultural enhancement. Quantitative results confirmed the model's adequate fit and validity.

1. Introduction

Underdevelopment in rural areas, particularly in regions like Nikshahr County in Sistan and Baluchestan Province, Iran, poses a significant challenge to sustainable development. This complex issue encompasses economic, social, cultural, and environmental dimensions that collectively affect the quality of life in rural communities. The present study aims to design and validate a conceptual model to identify the causes of underdevelopment in the villages of Nikshahr, with a specific focus on sociological factors. Nikshahr, consisting of 294 villages and a population of approximately 105,000, faces numerous developmental barriers due to its economic reliance on subsistence agriculture and livestock rearing, arid climate, historical deprivation, and inadequate infrastructure. Sociological factors, such as social capital, tribal relationships, cultural patterns, and community participation, play a crucial role in this context. Using a mixed-methods (qualitative-quantitative) approach, this research aims to address gaps in the existing literature by systematically analyzing sociological factors contributing to underdevelopment and proposing evidence-based solutions. The novelty of this study lies in its focus on the local characteristics of Nikshahr and its application of a mixed-methods approach to identify and organize sociological factors, such as social capital and cultural norms, which have been underexplored in previous studies.

2. Methodology

* Corresponding author: Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Jahrom Branch, Jahrom, Iran.
E-mail address: rasekh_k@yahoo.com
https://doi.org/10.22034/iaeej.2026.535285.1864

This applied study employed a mixed-methods (qualitative–quantitative) design. In the qualitative phase, conventional and contractual content analysis was used. Data were collected through semi-structured interviews with 13 purposively selected experts, including university professors, government employees, and other knowledgeable individuals. The interviews, lasting between 25 and 55 minutes, were audio-recorded and transcribed verbatim. Data analysis was conducted using MAXQDA18 software through a three-stage coding process (open coding, subcategory development, and main category identification). The validity of the qualitative data was ensured through participant checking and evaluation by external experts not involved in the study. In the quantitative phase, the study population comprised 550 secondary school teachers in the rural areas of Nikshahr in 2024, from whom a sample of 225 was selected using simple random sampling based on Morgan's table. Data were collected using a researcher-developed questionnaire derived from the qualitative findings, with reliability confirmed by a Cronbach's alpha coefficient of 0.92. Quantitative data were analyzed using Pearson correlation coefficients, confirmatory factor analysis, and structural equation modeling with SPSS28 and SmartPLS3 software. The model fit indices (SRMR = 0.013, NFI = 0.931) indicated a high level of model fit and validity.

3. Results and Discussion

Qualitative findings indicated that the causes of underdevelopment in the villages of Nikshahr can be classified into five main themes: unstable livelihoods (resulting from reliance on traditional agriculture and a lack of profitable employment opportunities), inadequate infrastructure and services (such as poor road conditions, limited access to potable water, and insufficient health and educational facilities), low quality of life (reflected in weak education and healthcare systems), geographical and social issues (including an arid climate, dispersed settlements, and tribal structures), and weak management and policymaking (characterized by the absence of long-term planning and insufficient institutional coordination). Development barriers were identified in five categories: economic constraints (limited financial resources and investment), poor rural services (in education, healthcare, and transportation), social and cultural challenges (traditional norms and gender restrictions), lack of long-term planning, and environmental limitations (drought and water scarcity). Proposed solutions encompassed four key areas: development of infrastructure and services (improving roads and public facilities), empowerment of rural communities (through skills-based training and support for modern agriculture), enhancement of social participation and cohesion (via local councils and increased collaboration), and the formulation of long-term development plans (with an emphasis on environmental sustainability). The outcomes of implementing development strategies included improved rural welfare (poverty reduction and enhanced livelihoods), social development (reduced social problems and migration), and cultural enhancement (promotion of tourism and preservation of local culture). Quantitative results confirmed the model's adequate fit and validity, with significant factor loadings and path coefficients indicating strong relationships among causes, barriers, solutions, and outcomes.

4. Conclusion

The findings highlight the complex and multidimensional nature of underdevelopment in the villages of Nikshahr, arising from the interaction of economic, social, cultural, and environmental factors. Unstable livelihoods and inadequate infrastructure, compounded by geographical isolation and weak governance, perpetuate persistent cycles of poverty. The identified barriers, including economic limitations and cultural constraints, are consistent with multidimensional poverty and sustainable development frameworks, underscoring the need for holistic and integrated approaches. The proposed solutions—namely infrastructure development, rural empowerment, enhanced social participation, and long-term planning—present practical strategies for addressing these challenges. The expected outcomes, such as improved welfare and reduced social problems, illustrate the transformative potential of targeted development initiatives. Despite the high validity of the proposed model, the study has several limitations, including the relatively small qualitative sample size (13 experts), potential biases associated with semi-structured interviews, and a primary focus on sociological factors, which may limit the generalizability of the findings to other regions. Furthermore, as the data were collected in 2024, their relevance may diminish over time due to rapid social and environmental changes. To address the identified barriers, policymakers should prioritize the improvement of connectivity infrastructure, the provision of skills-based training, the promotion of community participation through local councils, and the design of sustainable development programs. Additionally, the promotion of ecotourism and the implementation of efficient water and soil management practices can support sustainable income generation. Future research is encouraged to conduct comparative studies across different regions, examine non-sociological determinants of underdevelopment, and employ longitudinal designs to assess the long-term impacts of interventions. Overall, this study offers a robust framework to inform policy formulation and sustainable development planning in Nikshahr and similar rural settings.

نوع مقاله: پژوهشی

DOI: 10.22034/iaeej.2026.535285.1864

فهم توسعه‌نیافتگی در توسعه اجتماعی روستاهای شهرستان نیکشهر: طراحی و اعتبارسنجی مدل مفهومی

ریاض بلوچی[۱]، کرامت‌اله راسخ[۲]* و فاطمه آگاه[۳]

(دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۶؛ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۹)

چکیده

هدف این پژوهش، طراحی و اعتبارسنجی مدل مفهومی علل توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر با تأکید بر عوامل جامعه‌شناختی بود. این مطالعه از نوع کاربردی و با رویکرد آمیخته (کیفی-کمی) انجام شد. در بخش کیفی، با استفاده از تحلیل محتوای متعارف و هدایت‌شده و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۳ خبره (اساتید دانشگاه، کارمندان دولتی و صاحب‌نظران) که به‌صورت هدفمند، جمع‌آوری شد. سپس، داده‌ها از طریق نرم‌افزار MAXQDA نسخه ۱۸ تحلیل شد. در بخش کمی، جامعه آماری شامل ۵۵۰ دبیر مقطع متوسطه در روستاهای نیکشهر در سال ۱۴۰۳ بود. از این تعداد، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده و بر اساس جدول مورگان، ۲۲۵ نفر انتخاب شدند. داده‌های کمی با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته (مستخرج از مصاحبه‌ها) جمع‌آوری و با استفاده از آزمون‌های آماری ضریب همبستگی، تحلیل عاملی تأییدی و مدل معادلات ساختاری در نرم‌افزارهای SPSS نسخه ۲۸ و Smart PLS نسخه ۳ تحلیل شد. نتایج کیفی نشان داد که مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی شامل پنج مقوله معیشت ناپایدار، زیرساخت و خدمات ناکافی، کیفیت پایین زندگی، مسائل جغرافیایی و اجتماعی و ضعف مدیریت و سیاست‌گذاری است. موانع توسعه‌نیافتگی شامل محدودیت‌های اقتصادی، خدمات ضعیف، مسائل اجتماعی-فرهنگی، نبود برنامه‌ریزی بلندمدت و محدودیت‌های محیط‌زیستی بود. راهکارهای پیشنهادی شامل توسعه زیرساخت‌ها، توانمندسازی روستاییان، تقویت مشارکت و انسجام اجتماعی و تدوین طرح‌های بلندمدت است. پیامدهای توسعه‌یافتگی نیز شامل افزایش رفاه، توسعه اجتماعی و ارتقای سطح فرهنگی بود. نتایج کمی تأیید کرد که مدل مفهومی از برازش و اعتبار مناسب برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: اقتصادی، توسعه‌نیافتگی، جامعه‌شناختی، فرهنگی، نیکشهر.

[۱] دانشجوی دکتری، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جهرم، جهرم، ایران.

[۲] دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جهرم، جهرم، ایران.

[۳] استادیار، گروه ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جهرم، جهرم، ایران.

* نویسنده مسئول، پست الکترونیک: rasekh_k@yahoo.com

مقدمه

مفهوم توسعه، توسعه‌یافتگی و توسعه‌نیافتگی از دیرباز به‌عنوان موضوعاتی محوری و بحث‌برانگیز در علوم اجتماعی مطرح بوده‌اند (Banda, 2023). توسعه به‌عنوان یک مفهوم چندوجهی، جنبه‌های مختلفی از جمله عوامل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را در رفتار و اندیشه‌های جوامع در بر می‌گیرد. به‌طورکلی، هرگونه تحول در ساختارهای سنتی جوامع به سوی مدرن‌سازی به‌عنوان توسعه شناخته می‌شود (مردوخی و ساعی ارسی، ۱۳۹۷). این مفهوم از نیمه دوم قرن بیستم به یکی از محورهای اصلی گفتمان جهانی تبدیل شد و در طول زمان با افزودن معانی و مفاهیم جدید، تکامل پیدا کرد. با وجود اهمیت این مفهوم، هنوز توافقی جهانی بر سر تعریف جامع آن وجود ندارد. به طور کلی، توسعه را می‌توان به‌عنوان دگرگونی اساسی در شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی یک جامعه تعریف کرد که نیازمند هماهنگی میان این ابعاد است (Wang *et al.*, 2024). توسعه همه‌جانبه شامل ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و امنیتی است (دیداری و همکاران، ۱۳۹۸). هدف بنیادین توسعه، ارتقای کیفیت زندگی، به‌ویژه برای گروه‌های محروم‌تر جامعه است که از شرایط مطلوب زندگی برخوردار نیستند (Gomersall *et al.*, 2025).

پس از استقلال بسیاری از کشورها، اولویت توسعه عمدتاً بر مناطق شهری متمرکز شد و مناطق روستایی اغلب از توجه کافی محروم ماندند (Tan *et al.*, 2024). این کم‌توجهی تا زمانی ادامه یافت که مسائلی مانند قحطی و بیماری‌ها، کیفیت زندگی شهرنشینان را تحت تأثیر قرار داد و دولت‌ها را به بازنگری و تمرکز بر توسعه روستایی سوق داد (Paul *et al.*, 2014). در دهه‌های اخیر، توسعه روستایی به یکی از اولویت‌های کلیدی در ایران و سایر کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است. این نوع توسعه به‌عنوان راهکاری اساسی برای رفع نیازهای بنیادین، به‌ویژه تأمین امنیت غذایی، مورد تأکید قرار گرفته است (احمدی کیش و همکاران، ۱۳۹۵). بااین‌حال، تجربیات نشان می‌دهد که راهبردهای سنتی توسعه که بیشتر بر جنبه‌های اقتصادی تأکید داشتند، در کاهش فقر روستایی چندان موفق نبوده‌اند (سیر و همکاران، ۱۳۹۷). این ناکامی‌ها نیاز به بازنگری در رویکردهای توسعه را برجسته کرده است، به طوری که توسعه پایدار باید بهبود شرایط زندگی اقشار محروم، به‌ویژه فقرا را در اولویت قرار دهد.

توسعه روستایی فراتر از بهبود کشاورزی یا تأمین منابع مالی برای نیازهای اولیه است و شامل مجموعه‌ای از اقدامات برای توانمندسازی انسانی و رفع موانع ساختاری است تا جوامع روستایی از شرایط نامطلوب زندگی رها شوند (علیائی، ۱۳۸۹). در این راستا، عوامل جامعه‌شناختی مانند سرمایه اجتماعی، الگوهای فرهنگی، ساختارهای اجتماعی و مشارکت جمعی نقش کلیدی دارند. سرمایه اجتماعی با تقویت اعتماد و همکاری بین افراد، توسعه را تسهیل می‌کند؛ در حالی که کمبود آن مانع از همکاری‌های مؤثر در پروژه‌های توسعه‌ای می‌شود (عبدالهی، ۱۳۹۷). همچنین، هنجارهای فرهنگی گاه پذیرش نوآوری‌ها و فناوری‌های جدید را محدود کرده و به‌عنوان مانعی برای توسعه روستایی عمل می‌کنند (رضوانی، ۱۳۹۹).

روستاها به‌عنوان پایه‌های اقتصادی و اجتماعی هر کشور، نقش مهمی در تأمین غذا، تولیدات کشاورزی و پیشرفت اجتماعی-اقتصادی دارند (Wang & Tong, 2025). با این حال، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران، مناطق روستایی با چالش‌هایی مانند فقر، کمبود زیرساخت و مدیریت ضعیف مواجه‌اند (احمدی و همکاران، ۱۴۰۰). در ایران، پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷، علی‌رغم تلاش‌های عمرانی، نبود استراتژی‌های یکپارچه، تعدد نهادهای تصمیم‌گیر و عدم تطابق برنامه‌ها با نیازهای جوامع روستایی، توسعه این مناطق با چالش مواجه شده است (ریاحی و معصومی، ۱۳۹۹). این مسائل با تداوم الگوهای سنتی زندگی و مقاومت در برابر تغییرات نوین تشدید شده‌اند. بنابراین، توسعه روستایی باید به عنوان بخشی از توسعه ملی، با برنامه‌ریزی‌های متناسب با ویژگی‌های هر منطقه، مورد توجه قرار گیرد.

شهرستان نیکشهر در استان سیستان و بلوچستان، با ۲۹۴ روستا و جمعیتی حدود ۱۰۵،۰۰۰ نفر، با موانع توسعه‌ای متعددی روبه‌رو است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). اقتصاد این منطقه عمدتاً وابسته به کشاورزی و دامداری است، اما عواملی مانند اقلیم خشک، محرومیت تاریخی و کمبود زیرساخت‌های آموزشی، بهداشتی و ارتباطی، توسعه‌نیافتگی را شدت بخشیده‌اند (غفاری و ترکاشوند، ۱۳۹۸). این شهرستان با چالش‌های ساختاری عمیقی در حوزه روستایی روبه‌رو است. نرخ بیکاری در مناطق روستایی این شهرستان، به‌ویژه در بخش لاشار تا ۶۰ درصد می‌رسد و زنان روستایی با نرخ بیکاری ۳۱/۶ درصدی در سال ۱۳۹۵، بیش از مردان (۱۵/۱ درصدی) آسیب می‌بینند که این امر فقر را تشدید کرده و تنها ۳۳ درصد از نیروی کار را به زنان اختصاص می‌دهد (بلیده و همکاران، ۱۴۰۳). عوامل جامعه‌شناختی مانند روابط قومی-قبیله‌ای، سرمایه اجتماعی، الگوهای فرهنگی و مشارکت اجتماعی نقش مهمی در

این فرایند دارند. برای نمونه، ضعف سرمایه اجتماعی مانع همکاری‌های جمعی می‌شود، در حالی که تقویت مشارکت اجتماعی می‌تواند به توانمندسازی جوامع محلی کمک کند (طالب، ۱۳۹۵). توسعه‌نیافتگی مناطق روستایی، به‌ویژه در مناطقی مانند نیکشهر، نه‌تنها پیامدهای اقتصادی دارد، بلکه تبعات اجتماعی و فرهنگی گسترده‌ای به دنبال دارد، از جمله نابرابری‌های منطقه‌ای، مهاجرت روستا به شهر، حاشیه‌نشینی و افزایش بیکاری (Paul *et al*., 2014). از این‌رو، شناسایی دقیق عوامل توسعه‌نیافتگی و ارائه راهکارهای مبتنی بر شواهد علمی برای رفع این موانع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

مطالعات پیشین نشان داده‌اند که کمبود زیرساخت‌ها، موانع اجتماعی-فرهنگی و ضعف مدیریت از مهم‌ترین چالش‌های توسعه روستایی هستند (ریاحی و معصومی، ۱۳۹۹؛ احمدی و همکاران، ۱۴۰۰). شهبازی و موسوی محمودآبادی (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای در روستای محمودآباد زنجان نشان دادند که گردشگری می‌تواند اقتصاد محلی را تقویت و اشتغال ایجاد کند، اما ضعف مدیریت، کمبود تبلیغات و ناهماهنگی سازمانی موانع کلیدی هستند. قربان‌زاد کهنه‌سری و همکاران (۱۴۰۰) در دهستان پسیخان رشت با استفاده از مدل‌های نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها (SWOT) و فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، بر عدم توازن توسعه و تأثیر ضعف برنامه‌ریزی و ناهماهنگی نهادی تأکید کردند. ریاحی و معصومی (۱۳۹۹) در پژوهشی با هدف ارزیابی چالش‌های مدیریت روستایی و نقش آن‌ها در توسعه‌نیافتگی در روستاهای پیراشهری شیراز، موانع اجتماعی-فرهنگی را برجسته کردند، اما روابط قومی را عمیقاً بررسی نکردند. احمدی کیش و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش خود با هدف واکاوی مقایسه‌ای علل توسعه‌نیافتگی روستایی در بخش مارگون بویراحمد، عوامل مدیریتی و مشارکتی را از موانع اصلی توسعه‌نیافتگی دانستند. در گانسو چین، سرمایه اجتماعی و عوامل انسانی را تعیین‌کننده توسعه معرفی کردند، اما به ویژگی‌های فرهنگی قومی کمتر توجه داشتند. پاول (Paul, 2014) در سودان جنوبی، ناامنی و ضعف زیرساخت‌ها را چالش‌های اصلی توسعه پایدار دانست. یار و همکاران (Paul *et al*., 2024) در افغانستان، مدیریت ضعیف و مشارکت پایین را موانع توسعه معرفی کردند، اما روابط قومی را عمیقاً بررسی نکردند. افلک و همکاران (Affek *et al*., 2023) نشان دادند که عوامل پایداری کشاورزی با عوامل ترک آن متفاوت است و تغییرات طولانی‌مدت کاربری زمین، اثرات عمیقی بر تنوع زیستی و خدمات اکوسیستمی دارد. تاتاروا و زاتیوا (Tatarova & Zateeva, 2021) در بوریاتیا و تیوا، بیکاری و کمبود زیرساخت‌ها را موانع کلیدی دانستند، اما به الگوهای فرهنگی کمتر پرداختند.

با وجود پژوهش‌های متعدد، مطالعات کمی به‌طور خاص به عوامل جامعه‌شناختی توسعه‌نیافتگی در مناطق محروم ایران، مانند شهرستان نیکشهر، پرداخته‌اند. تحقیقات داخلی بیشتر بر جنبه‌های اقتصادی و زیرساختی تمرکز داشته و عوامل جامعه‌شناختی مانند سرمایه اجتماعی و مشارکت را به‌صورت محدود بررسی کرده‌اند. در سطح بین‌المللی نیز، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خاص مناطق کمتر مورد توجه بوده است. نبود مدل‌های مفهومی جامع برای تحلیل نظام‌مند عوامل جامعه‌شناختی، خلأ پژوهشی مهمی ایجاد کرده است. این مطالعه با تمرکز بر عوامل جامعه‌شناختی و ارائه مدل مفهومی مبتنی بر روش پژوهش آمیخته، این شکاف را پر می‌کند.

نوآوری این پژوهش در تدوین یک مدل مفهومی برای توضیح علل توسعه‌نیافتگی روستاهای نیکشهر با تأکید بر عوامل جامعه‌شناختی با بهره‌گیری از روش پژوهش آمیخته (کیفی-کمی) است. برخلاف مطالعات پیشین که بر جنبه‌های اقتصادی و زیرساختی متمرکز بودند، این پژوهش با بهره‌گیری از تحلیل محتوای کیفی، عوامل جامعه‌شناختی مانند سرمایه اجتماعی، روابط قومی و الگوهای فرهنگی را شناسایی و سازمان‌دهی می‌کند. این رویکرد امکان درک عمیق‌تری از تعاملات پیچیده این عوامل با توسعه‌نیافتگی را فراهم می‌سازد. تمرکز بر شهرستان نیکشهر، با ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی منحصر به فرد، بُعد بومی به این مطالعه می‌بخشد که در پژوهش‌های قبلی کمتر دیده شده است. استفاده از نرم‌افزار مکس‌کیودا نسخه ۱۸ (MAXQDA$_{18}$) نیز دقت و اعتبار تحلیل‌های کیفی را تقویت کرده است.

از منظر نظری، این پژوهش به غنی‌سازی ادبیات توسعه روستایی کمک می‌کند، زیرا مدل مفهومی پیشنهادی، روابط بین عوامل جامعه‌شناختی و توسعه‌نیافتگی را به‌صورت نظام‌مند تبیین می‌کند. این مدل می‌تواند چارچوبی برای تحقیقات آینده در مناطق مشابه با ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خاص باشد. همچنین، با تأکید بر سرمایه اجتماعی و مشارکت، به توسعه نظری در زمینه تأثیر عوامل غیر اقتصادی بر توسعه کمک می‌کند. از منظر عملی، یافته‌های این مطالعه می‌تواند به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در سطح محلی و ملی کمک کند تا با شناسایی موانع جامعه‌شناختی، راهکارهایی مؤثر برای بهبود زیرساخت‌ها، تقویت مشارکت اجتماعی و توانمندسازی جوامع روستایی طراحی کنند. همچنین، این پژوهش می‌تواند به کاهش مهاجرت روستایی، ارتقای کیفیت زندگی و با

توجه به نقش کلیدی روستاهای نیکشهر در امنیت غذایی منطقه، به تدوین برنامه‌های توسعه پایدار و کاهش فقر کمک کند. بنابراین، اهداف پژوهش حاضر به شرح زیر است:

- شناسایی مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر؛
- شناسایی موانع توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر؛
- شناسایی راهکارهای رفع موانع توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر؛
- ناسایی نتایج پیاده‌سازی توسعه‌یافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر.

روش پژوهش

در بخش کیفی پژوهش حاضر، از روش تحلیل محتوای قراردادی بهره گرفته است. جامعه مورد مطالعه شامل کارشناسان و کارکنان نهادهای دولتی در شهرستان نیکشهر بود. برای انتخاب نمونه، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۳ خبره انجام گرفت. خبرگان بر اساس دانش تخصصی، توانایی پاسخ‌گویی مؤثر به پرسش‌ها و با توجه به اهداف پژوهش و قضاوت محقق شناسایی و انتخاب شدند. ابتدا طرح مصاحبه با تمرکز بر واژگان، عبارات، مفاهیم و پرسش‌های مرتبط با موضوع پژوهش تدوین گردید. سپس، هماهنگی‌های لازم برای برقراری ارتباط با خبرگان انجام گرفت و مصاحبه‌ها به‌صورت حضوری یا تلفنی، بسته به دسترسی شرکت‌کنندگان، انجام شدند. مدت‌زمان هر مصاحبه بین ۲۵ تا ۵۵ دقیقه متغیر بود. داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها ضبط و سپس به‌صورت مکتوب رونویسی شدند. از مصاحبه یازدهم به بعد، اشباع نظری در داده‌ها مشاهده شد، اما به منظور اطمینان، مصاحبه‌ها تا نفر سیزدهم ادامه یافت.

تحلیل داده‌های کیفی با استفاده از روش تحلیل محتوای سه مرحله‌ای (شامل کدگذاری باز، تشکیل زیرمقوله‌ها و مقوله‌های اصلی) و از طریق نرم‌افزار مکس‌کیودا (MAXQDA) نسخه ۱۸ انجام شد. در مرحله کدگذاری باز، برچسب‌های اولیه به داده‌ها اختصاص یافت؛ سپس زیر مقوله‌ها شکل گرفتند و در نهایت مقوله‌های اصلی استخراج شدند. برای تضمین روایی داده‌های کیفی، از دو روش بازبینی توسط شرکت‌کنندگان و ارزیابی توسط متخصصان غیر مرتبط با مطالعه استفاده شد. در این راستا، رونوشت‌های مصاحبه‌ها و کدها با شرکت‌کنندگان به اشتراک گذاشته شد تا صحت تفسیرها تأیید شود. همچنین، یافته‌های نهایی با گروهی از متخصصان خارج از فرایند مصاحبه به اشتراک گذاشته شد تا قابلیت تعمیم‌پذیری و کاربرد نتایج بررسی شود. بازخوردهای دریافت‌شده از این متخصصان با دقت ارزیابی شد تا انسجام و اعتبار نتایج تقویت شود.

پس از انجام مصاحبه‌ها در بخش کیفی و کدگذاری آن‌ها در سه مرحله (برچسب‌ها، زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها)، نتایج به‌دست‌آمده به‌عنوان پایه و اساس طراحی پرسشنامه در بخش کمی مورد استفاده قرار گرفتند. به طور خاص، مؤلفه‌های استخراج‌شده از نظرات خبرگان در خصوص علل توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر، مبنای تدوین یک پرسشنامه ۳۴ سؤالی قرار گرفتند. این ارتباط تضمین کرد که ابزار کمی به‌طور مستقسم از داده‌های کیفی نشأت گرفته است. از این‌رو، اعتبار و مرتبط بودن پرسشنامه با زمینه واقعی پژوهش افزایش یابد.

در بخش کمی، رویکرد توصیفی و تحلیل عاملی تأییدی به کار گرفته شد. جامعه آماری شامل تمام دبیران مقطع متوسطه روستاهای شهرستان نیکشهر در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۳، به تعداد ۵۵۰ نفر، بود. انتخاب دبیران مقطع متوسطه روستاهای شهرستان نیکشهر به‌عنوان جامعه آماری بخش کمی، بر اساس نقش چندبعدی و نخبگی آن‌ها در ساختار اجتماعی روستایی صورت گرفته است. معلمان روستایی نه‌تنها به‌عنوان واسطه‌های فرهنگی-اجتماعی عمل می‌کنند، بلکه به دلیل تعامل روزانه با دانش‌آموزان، خانواده‌ها، شوراهای محلی و نهادهای روستایی، از دیدگاه جامع و عمیقی نسبت به چالش‌های توسعه‌ای منطقه برخوردارند. این گروه، برخلاف کارشناسان دولتی که ممکن است دیدگاه بیرونی یا اداری داشته باشند، زندگی روزمره در بطن جامعه روستایی را تجربه می‌کنند. از این‌رو، آگاهی عینی و عملی از مسائلی نظیر معیشت ناپایدار، مهاجرت، کمبود زیرساخت آموزشی و بهداشتی و انزوای اجتماعی دارند. از منظر جامعه‌شناسی روستایی، معلمان به‌عنوان اعضای نخبه محلی شناخته می‌شوند که دارای سرمایه فرهنگی و اجتماعی بالا (Bourdieu, 2018) و دسترسی به شبکه‌های اطلاعاتی غیررسمی هستند. مطالعات متعددی (حیدریه‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲، Scoones, 2013, Chambers, 2022) نشان داده‌اند که معلمان روستایی از بهترین منابع برای شناسایی موانع توسعه محلی

هستند، هم مشاهده‌گر مستقیم مشکلات بوده و هم بر نگرش نسل آینده تأثیرگذارند. همچنین، در جوامع کوچک روستایی، شناخت متقابل بین افراد بالاست و معلمان به دلیل موقعیت حرفه‌ای و احترام اجتماعی، از اعتبار بالایی در بیان واقعیت‌های محلی برخوردارند. نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده انجام شد و بر اساس جدول مورگان، ۲۲۵ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند.

ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته بود که بر اساس یافته‌های بخش کیفی طراحی شد. این پرسشنامه در حالت کلی شامل دو بخش بود. بخش اول پرسشنامه اطلاعات جمعیت‌شناختی پاسخگویان (شامل جنسیت، شغل، سابقه خدمت و مدرک تحصیلی) را مورد پرسش قرار داد و بخش دوم پرسشنامه شامل ۳۴ سؤال مرتبط با پژوهش بود که نمره‌دهی آن‌ها در قالب طیف پنج گزینه‌ای لیکرت (کاملاً موافقم (۵)، موافقم (۴)، نظری ندارم (۳)، مخالفم (۲) و کاملاً مخالفم (۱)) انجام شد. داده‌ها با استفاده از آزمون‌های آماری نظیر ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل عاملی تأییدی، از طریق نرم‌افزارهای SPSS نسخه ۲۸ و Smart PLS نسخه ۳ تحلیل شدند.

برای بررسی روایی صوری و روایی محتوایی پرسشنامه، ابتدا پیش‌نویس پرسشنامه در اختیار ۷ نفر از اساتید و متخصصان حوزه جامعه‌شناسی روستایی، توسعه و روش تحقیق قرار گرفت. نظرات اصلاحی آن‌ها در خصوص وضوح سؤالات، تناسب واژگان با سطح درک پاسخگویان، ترتیب منطقی سؤالات و پوشش مناسب ابعاد پژوهش جمع‌آوری و اعمال شد. همچنین، شاخص روایی محتوایی بر اساس روش لاوشه (Lawshe's method) برای هر سؤال محاسبه گردید. سؤالاتی که مقدار روایی محتوایی آن‌ها کمتر از ۰/۵۶ (برای ۷ متخصص) بود، حذف یا اصلاح شدند. در نهایت، نسبت روایی محتوایی میانگین کل پرسشنامه برابر با ۰/۸۴ به‌دست آمد که نشان‌دهنده روایی محتوایی مطلوب است. علاوه بر این، برای تأیید روایی سازه از تحلیل عاملی تأییدی در نرم‌افزار Smart PLS نسخه ۳ استفاده شد. بارهای عاملی تمام سؤالات بالای ۰/۴ و معنی‌دار بودند و روایی همگرا برای تمام سازه‌ها بالاتر از ۰/۵ به‌دست آمد. این نتایج، روایی سازه پرسشنامه را تأیید می‌کنند. پایایی پرسشنامه با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ (با مقدار ۰/۹۲) تأیید شد که حاکی از پایایی مطلوب ابزار گردآوری داده‌ها بود. نگاره ۱ محدود پژوهش را نشان می‌دهد.

نگاره ۱- نقشه شهرستان نیکشهر در استان سیستان و بلوچستان

یافته‌ها و بحث

تم‌ها و مقوله‌های کیفی استخراج‌شده: در بخش نخست، اطلاعات توصیفی خبرگانی که با آن‌ها مصاحبه شده است در جدول ۱ ارائه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، از ۱۳ مشارکت‌کننده ۳ نفر زن و سایر شرکت‌کننده‌ها مرد بودند. ۲ نفر دارای تحصیلات دکتری و سایر شرکت‌کننده‌ها دارای تحصیلات کارشناسی‌ارشد بوده‌اند.

جدول ۱- اطلاعات توصیفی خبرگان

کد خبره	جنسیت	شغل	سابقه خدمت (سال)	مدرک تحصیلی
۱	مرد	فرهنگی	۱۵	کارشناسی ارشد
۲	مرد	بازنشسته فرهنگی	۳۲	کارشناسی ارشد
۳	مرد	فرهنگی	۱۰	دکتری
۴	مرد	کارمند بانک	۱۰	دانشجوی دکتری
۵	مرد	فرهنگی	۸	کارشناسی ارشد
۶	مرد	فرهنگی	۹	کارشناسی ارشد
۷	زن	فرهنگی	۱۰	کارشناسی ارشد
۸	مرد	کارمند	۱۰	کارشناسی ارشد
۹	مرد	فرهنگی	۲۹	کارشناسی ارشد
۱۰	مرد	کارمند شبکه بهداشت	۷	دکتری
۱۱	مرد	فرهنگی	۱۰	کارشناسی ارشد
۱۲	زن	کارمند بنیاد مسکن	۴	کارشناسی ارشد
۱۳	زن	کارمند شهرداری	۷	کارشناسی ارشد

از کلیه مصاحبه‌های انجام‌شده با خبرگان، در مجموع ۳۸۶ عبارت استخراج شد (مصاحبه‌شونده‌ها در طول فرایند انجام مصاحبه ممکن است مطالب مشابه زیادی با یکدیگر مطرح کرده باشند که نظرات هر یک به‌صورت مستقل به‌عنوان یک عبارت محاسبه شده است) که از بین این عبارت‌ها ۲۰۱ برچسب، ۵۴ زیرمقوله و ۱۷ مقوله به دست آمد. در زیر نمونه‌ای از برچسب‌ها، زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها یکی از خبرگان آورده می‌شود.

جدول ۲ برچسب‌ها، زیرمقوله‌ها و مقوله‌های خبره شماره ۴ را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، براساس مصاحبه با خبره شماره ۴ این برچسب‌ها، زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها به دست آمده‌اند. نتایج این جدول نشان می‌دهد که کدهای مربوط به خبره شمار ۴، در بخش مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر دارای هفت برچسب، دو زیرمقوله و دو مقوله است. در بخش موانع توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر دارای شش برچسب، دو زیرمقوله و دو مقوله است. در بخش راهکارهای رفع موانع توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر دارای چهار برچسب، دو زیرمقوله و دارای یک مقوله شناسایی شد. در نهایت در بخش نتایج پیاده‌سازی توسعه‌یافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر، سه برچسب، یک زیرمقوله و یک مقوله استخراج شد.

جدول ۲- برچسب‌ها، زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها خبره شماره ۴

برچسب‌ها	زیرمقوله‌ها	مقوله‌ها
مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
عدم وجود مشاغل پایدار و سودآور، عدم اشتغال با توجیه اقتصادی	نبود مشاغل سودمند	مشاغل کاذب
عدم پشتیبانی از کشاورزی و دامداری، زیرساخت‌های آموزشی، بهداشتی، فرهنگی، تفریحی و ورزشی به‌صورت ضعیف	عدم حمایت و سرمایه‌گذاری ضعیف	زیرساخت‌های ضعیف
موانع توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
هزینه‌های بالای حمل‌ونقل و رفت‌وآمد، هزینه بالای ساخت مسکن	هزینه‌های بالای روستاها	هزینه‌های سنگین
کمبود امکانات اساسی در روستاها، نداشتن نانوایی، مراکز ورزشی و آموزشی در روستا، وضعیت نامناسب راه‌ها، ارتباطات تلفنی	عدم وجود بستر مناسب برای زندگی باکیفیت	کیفیت پایین زندگی
راهکارهای رفع موانع توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
ایجاد مشاغل با توجیه اقتصادی	ایجاد مشاغل پایدار و باصرفه	حمایت برای اشتغال
حمایت و تقویت بخش کشاورزی و دامپروری، تسهیلات برای ساخت مسکن در روستاها	ارائه تسهیلات	پایدار
نتایج پیاده‌سازی توسعه‌یافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
کنترل مهاجرت به شهر، عدم نیاز به تمرکز همه امکانات در شهر، کاهش حاشیه‌نشینی و مهاجرت به شهر	رونق همه‌جانبه	توسعه روستاها

در این بخش برچسب‌ها، زیرمقوله‌ها و مقوله‌های مصاحبه‌ها آورده شده است. جدول ۳ نتایج تحلیل مصاحبه‌های حاصل از شرکت‌کننده‌ها را نشان می‌دهد، همان‌طور که مشاهده می‌شود، تمامی مصاحبه‌ها به برچسب‌ها، زیر مقوله‌ها و مقوله‌ها تقسیم بندی شده است.

جدول ۳- برچسب‌ها، زیرمقوله‌ها و مقوله‌های پژوهش

برچسب‌ها	زیرمقوله‌ها	مقوله‌ها
مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
اشتغال و درآمدزایی ناکافی، عدم مکانیزه شدن تولیدات روستایی، مشاغل سودمند روستایی	نبود مشاغل پایدار	معیشت ناپایدار
فقر شدید در خانواده‌های روستایی، دیدگاه سنتی به اقتصاد روستایی، ضعف زیرساخت‌های اقتصادی روستایی، شکنندگی اقتصاد در برابر مخاطرات طبیعی، فقدان سرمایه در فعالیت‌های اقتصادی	اقتصاد شکننده	
ضعف زیرساخت‌ها، نبود آب شرب، ضعف حمل‌ونقل، ضعف ارتباطات	زیرساخت‌های ضعیف	زیرساخت و خدمات ناکافی
عدم وجود زیر ساخت‌های فیزیکی، عدم حمایت از کشاورزی و دامداری، وضعیت ضعیف صنعتی و کارگاه‌ها	ساخت‌های ضعیف تولیدی	
عدم وجود زیرساخت‌های آموزشی و رفاهی، عدم وجود زیرساخت‌های بهداشتی و فرهنگی، عدم وجود منابع رفاهی مناسب	ضعف زیرساخت‌های رفاهی	
ضعف آموزشی، ناکارآمدی نظام آموزشی، عدم تحصیلات مناسب، عدم آگاهی روستایی	ضعف آموزش	کیفیت پایین زندگی
وضعیت ضعیف بهداشت و درمان، عدم جذابیت زندگی در روستا، دشواری زندگی و مهاجرت به شهر	زندگی بدون امکانات	
جمعیت پراکنده، سختی خدمات‌رسانی، فاصله زیاد بین روستاها، موقعیت جغرافیایی روستا، جمعیت کم و پراکندگی	پراکندگی جغرافیایی	مسائل جغرافیایی و اجتماعی
مسائل قومی و طایفه‌ای، گسیختگی اجتماعی، ازدواج‌های فامیلی، مسائل مذهبی و فرهنگی، ناتوانی در حفظ ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی	چالش‌های اجتماعی	
پایین بودن دانش اجتماعی، عملکرد ضعیف در اجتماعی کردن گروه‌های سنی، اضمحلال روانی و اجتماعی جمعیت زیر ۴۰ سال	ضعف انسجام اجتماعی	
کنترل‌گرایی نظام مرکزی، بدبینی سیاسی، نقش سیاسی منفعل روستائیان، ناتوانی در برقراری روابط دیپلماتیک	انزوای سیاسی	ضعف مدیریت و سیاست‌گذاری
عدم برنامه‌ریزی دولتی، عدم مشارکت سازمان‌های غیردولتی، عدم توجه مسئولین محلی، مدیریت ناکافی	مدیریت ضعیف	
ضعف در شناسایی ظرفیت‌های بومی، نبود نیروی فنی و متخصص، خدمات اجتماعی محدود	ظرفیت‌سازی ضعیف	
موانع مدیریت توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
کمبود منابع مالی، توزیع نامتوازن منابع، عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	کمبود منابع مالی	محدودیت‌های اقتصادی
معیشت و عدم درآمد پایدار، درآمد کم ساکنان، بیکاری جوانان، عدم وجود امکانات مناسب برای اشتغال	معیشت ناپایدار	
مشاغل کاذب، عدم پوشش مناسب کالاهای تولیدی روستایی، از بین رفتن کشاورزی	ضعف تولید روستایی	
ضعف در زیرساخت‌های راه و خدمات، ضعف در امکانات ارتباطی و رسانه‌ای، نبود راه‌های ارتباطی، صعب‌العبور بودن مسیرها	زیرساخت‌های ارتباطی ضعیف	خدمات ضعیف روستاها
زیرساخت‌های بهداشتی درمانی، زیرساخت‌های آموزشی، عدم وجود زیرساخت‌های ورزشی، دسترسی محدود به امکانات ضروری، زیرساخت‌های حمل‌ونقل، زیرساخت‌های مسکن، زیرساخت‌های گردشگری و تفریحی	امکانات ضعیف رفاهی	

ادامه جدول ۳

برچسب‌ها	زیرمقوله‌ها	مقوله‌ها
موانع مدیریت توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
عدم وجود آموزش در سطوح مختلف، کیفیت پایین آموزش در روستا، نبود امکانات آموزشی، پایین بودن نرخ باسوادی	ضعف آموزش	مسائل اجتماعی و فرهنگی
فرهنگ سنتی، عدم همبستگی روستایی با دولت، ساختار اجتماعی درون‌گرا، عدم حضور زنان در فعالیت‌های اجتماعی، اعتیاد و پیامدهای آن، آمار بالای معتادان، وجود بزهکاری	موانع فرهنگی و اجتماعی	
فقدان برنامه توسعه روستایی، عدم اجرای طرح هادی، عدم برنامه‌ریزی، سیاست‌های ناکارآمد توسعه روستایی	فقدان برنامه‌ریزی	عدم وجود برنامه‌های بلندمدت
عدم عزم و برنامه‌ریزی برای توسعه، مشارکت ضعیف نهادهای دولتی، کم‌توجهی مسئولین، عدم ارتباط مردم با مسئولین	ضعف مشارکت دولتی	
عدم چشم‌انداز مناسب، عدم مطالبه‌گری، عدم امید به زندگی	ضعف انگیزه و چشم‌انداز	
جمعیت ناپایدار، مهاجرت به شهر، مهاجرت به کشورهای حوزه خلیج‌فارس، توجه بی‌رویه به زندگی شهری	مهاجرت و ناپایداری جمعیتی	محدودیت‌های محیط‌زیستی
خشکسالی‌ها، گرمای هوا، سیلاب‌های فصلی، نبود منابع آب	عوامل طبیعی	
دسترسی سخت به مرکز، هزینه تردد به شهر، کرایه‌ها و دسترسی به شهر	مشکلات دسترسی	
راهکارهای توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
ایجاد راه دسترسی، توسعه بخشی به راه‌های روستایی و مرتفع‌سازی نیازهای زیرساختی روستایی	بهبود زیرساخت‌های ارتباطی	توسعه زیرساخت‌ها و خدمات
ایجاد زیرساخت‌های آموزشی، ایجاد زیرساخت‌های بهداشتی، ایجاد زیرساخت‌های ورزشی	بهبود زیرساخت‌های رفاهی	
ایجاد زیرساخت‌های گردشگری، سرمایه‌گذاری بر صنایع‌دستی، معرفی ظرفیت‌های روستا	توسعه گردشگری و صنایع	
ترویج کشاورزی، احیا قنوات، تصحیح زمین‌های کشاورزی، بسترسازی برای کشاورزی و دامپروری	تقویت کشاورزی	توانمندسازی روستاییان
ایجاد مشاغل پایدار، اجرای پروژه اشتغال‌زایی، توجه به ایجاد درآمد روستائیان	ایجاد اشتغال پایدار	
پرداخت تسهیلات مناسب برای ساخت مسکن، حمایت از اقتصاد روستایی، جذب سرمایه‌گذار	حمایت مالی و سرمایه‌گذاری	
برنامه‌ریزی جمعیت پایدار، برنامه‌ریزی برای جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهرها	پایداری جمعیتی	
برنامه‌ریزی توسعه توسط سازمان‌های ذی‌صلاح، تهیه برنامه توسعه‌محور، تدوین سند چشم‌انداز توسعه دهستان‌ها	برنامه‌ریزی توسعه	
ایجاد مهارت برای روستاییان، اجرای برنامه توانمندسازی روستاییان، پرورش نیروی انسانی	توانمندسازی نیروی انسانی	تقویت مشارکت و انسجام اجتماعی
افزایش سطح سواد، آموزش و تحصیل، توجیه والدین، آگاهی‌بخشی خانوادگی	ارتقای آموزش و آگاهی	
برقراری امنیت و جلوگیری از مشکلات طایفه‌ای، دوری از اختلافات قومی، نژادی و قبیله‌ای، توجه به ظرفیت‌های زنان	تقویت انسجام اجتماعی	
جذب سازمان‌های مردم‌نهاد، مطالبه‌گری، همکاری اهالی، تقویت مشارکت مردمی	افزایش مشارکت مردمی	
برنامه‌ریزی برای جلوگیری از اعتیاد، بهبود خدمات اجتماعی، حفاظت از محیط‌زیست	بهبود کیفیت زندگی	تدوین طرح‌های توسعه بلندمدت
تدوین سند توسعه روستایی، اجرای طرح هادی روستاها، اجرای پروژه‌های اولویت‌دار	اجرای طرح‌های توسعه	
نهادهای خودمختار و مستقل، توقف تبلیغات سیاسی-امنیتی، اعزام نهادهای سیاسی-نظامی هماهنگ	بهبود سیاست‌گذاری	

ادامه جدول ۳

برچسب‌ها	زیرمقوله‌ها	مقوله‌ها
پیامدهای توسعه‌یافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر		
درآمد پایدار، بهبود معیشت، افزایش درآمد روستاییان، رونق کشاورزی، رونق دامپروری، توسعه گردشگری کشاورزی، توسعه صنایع کوچک	درآمد پایدار	افزایش سطح رفاه روستاییان
افزایش سرمایه‌گذاری، سرازیر شدن سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی، صدور نیروی کار و کالا	افزایش سرمایه‌گذاری	
ایجاد راه دسترسی، بهبود زیرساخت‌های راه، توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل، توسعه زیرساخت‌های عمرانی	بهبود زیرساخت‌های ارتباطی	
فراهم‌سازی رفاهیات مناسب، تأمین آب شرب بهداشتی، کارگاه‌های کوچک صنعتی	بهبود امکانات رفاهی	
کیفیت‌بخشی آموزش، دسترسی به محتوای آموزشی، پیشرفت روستاییان در زمینه‌های آموزشی	ارتقای آموزش	
فرصت رشد و پیشرفت، مهاجرت معکوس، جلوگیری از مهاجرت روستائیان، تغییر مدل زندگی روستایی	پایداری جمعیتی	توسعه اجتماعی
کاهش آسیب‌های اجتماعی، کنترل اعتیاد و پیامدهای آن، کاهش بزهکاری، وجود امنیت روحی و روانی	کاهش آسیب‌های اجتماعی	
بهره‌برداری از فرهنگ سنتی، حفظ فرهنگ بومی، افزایش مشارکت اجتماعی، تقویت انسجام ملی	تقویت انسجام اجتماعی	
کنترل جمعیت، جلوگیری از افزایش بی‌رویه جمعیت شهری، کاهش فقر در شهرها، عدم نیاز به برنامه‌ریزی برای امکانات شهری	کاهش فشار بر شهرها	
افزایش آگاهی اقتصادی-اجتماعی، افزایش نیروی بومی متخصص، پرورش نیروی انسانی، پیشرفت روستاییان در زمینه‌های علمی	توانمندسازی نیروی انسانی	
افزایش مشارکت مردمی در طرح‌های توسعه‌ای، ایجاد بستر پیگیری امور، افزایش بازدهی برنامه‌های توسعه	افزایش مشارکت و کارایی	
انگیزه برای دیگران، افزایش امید به زندگی، از بین رفتن نگاه‌های منفی	بهبود نگرش و امید	افزایش سطح فرهنگ
پیشرفت روستاییان در زمینه‌های فرهنگی، پیشرفت روستاییان در زمینه‌های هنری، پیشرفت روستاییان در زمینه‌های دینی، پیشرفت روستاییان در زمینه‌های بهداشتی درمانی، پیشرفت روستاییان در زمینه‌های ورزشی	ارتقای فرهنگ	

پس از شناسایی کلیه کدهای مصاحبه مدل نهایی پژوهش نگاره ۲ طراحی شد. همان‌طور که در نگاره ۲ نشان داده شده است، توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر در قسمت مؤلفه‌ها دارای پنج مقوله شامل معیشت ناپایدار، زیرساخت و خدمات ناکافی، کیفیت پایین زندگی، مسائل جغرافیایی و اجتماعی و ضعف مدیریت و سیاست‌گذاری است. در قسمت موانع توسعه‌نیافتگی دارای پنج مقوله شامل محدودیت‌های اقتصادی، خدمات ضعیف روستاها، مسائل اجتماعی و فرهنگی، عدم وجود برنامه‌های بلند مدت و محدودیت‌های محیط‌زیستی است. در بخش راهکارهای رفع موانع توسعه‌نیافتگی، چهار مقوله شامل توسعه زیرساخت‌ها و خدمات، توانمندسازی روستاییان، تقویت مشارکت و انسجام اجتماعی و تدوین طرح‌های توسعه بلند مدت استخراج شد. در نهایت، در بخش پیامدهای پیاده‌سازی توسعه‌یافتگی، سه مقوله شامل افزایش سطح رفاه روستاییان، توسعه اجتماعی و افزایش سطح فرهنگ شناسایی شد.

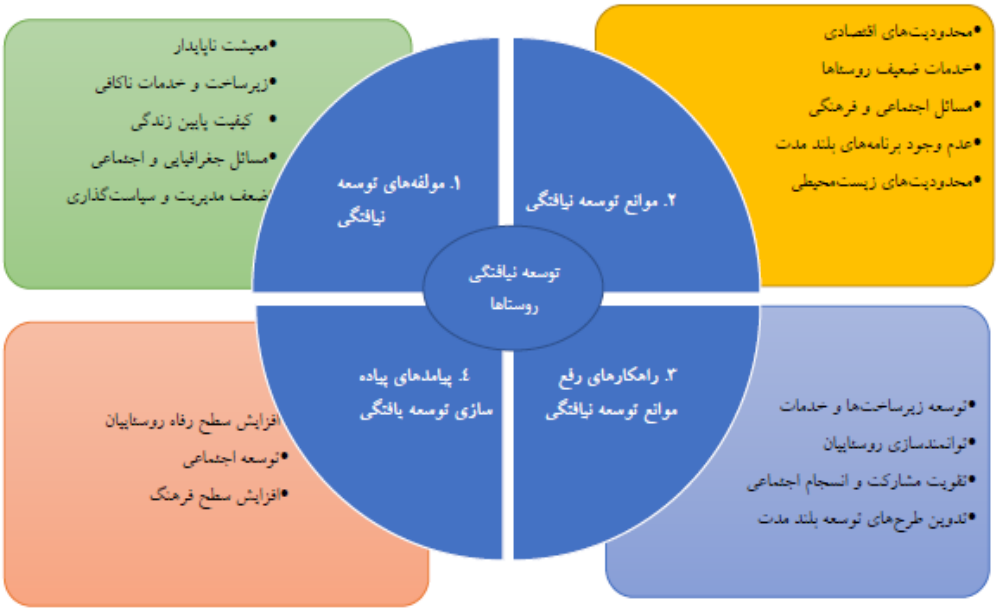

نگاره ۲- مدل مفهومی نهایی پژوهش

یافته‌های حاصل از تحلیل کمی

در بخش کمی این پژوهش، از ۲۲۵ نفری که این پرسشنامه‌ها را تکمیل کرده بودند، ۱۲۷ نفر (۵۶/۴۴ درصد) مرد و ۹۸ نفر (۴۳/۵۶ درصد) زن بودند. ۳۶ نفر (۱۶/۰ درصد) مجرد، ۱۸۱ نفر (۸۰/۴ درصد) متأهل و ۸ نفر (۳/۶ درصد) مطلقه بودند. ۲۹ نفر (۱۲/۹ درصد) دارای مدرک تحصیلی فوق‌دیپلم، ۱۱۱ نفر (۴۹/۳ درصد) کارشناسی، ۷۰ نفر (۳۱/۱ درصد) کارشناسی ارشد و ۱۵ نفر (۶/۷ درصد) دارای مدرک تحصیلی دکتری بودند.

جدول ۴ شاخص‌های توصیفی پژوهش را نشان می‌دهد و شامل میانگین و انحراف استاندارد متغیرها است که وضعیت کلی داده‌ها را توصیف می‌کند. مقادیر چولگی و کشیدگی (Skewness & kurtosis) با قدر مطلق چولگی کمتر از ۳ و کشیدگی کمتر از ۱۰، نرمال بودن توزیع متغیرها را تأیید می‌نماید و فرض‌های آماری را برآورده می‌سازند. همچنین، ضرایب همبستگی پیرسون بین متغیرها، با سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ (نشانه‌گذاری‌شده با **)، روابط معنادار را نشان می‌دهد؛ به طوری که تمامی ضرایب معنی‌دار هستند (۰/۰۰۱). نکته قابل توجه این است که متغیر «علل توسعه‌نیافتگی کلی» در تحلیل همبستگی وارد نشده است، زیرا این متغیر به‌صورت ترکیبی در نظر گرفته شده و ضرایب همبستگی برای آن گزارش نشده است.

به عبارت دیگر، برای تعیین اعتبار مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر و بررسی این‌که آیا این مؤلفه‌ها به‌درستی توسط گویه‌ها سنجیده شده‌اند، از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. در جدول ۲ شاخص‌های روایی و پایایی و همچنین مقادیر بار عاملی، همراه با آماره تی (t) و سطح معنی‌داری تحلیل نهایی این متغیرها گزارش شده است.

جدول ۴- داده‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

ردیف	متغیرها	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی	۱	۲	۳	۴
۱	مؤلفه‌های علل توسعه‌نیافتگی	۴۱/۳۲	۵/۱۱	-۰/۴۹۳	۰/۶۵۱	۱			
۲	موانع علل توسعه‌نیافتگی	۴۲/۱۰	۵/۸۸	-۱/۰۲۴	۱/۸۱۵	۰/۷۱۲**	۱		
۳	رفع موانع علل توسعه‌نیافتگی	۳۵/۶۳	۴/۱۶	-۰/۸۰۰	۰/۱۱۰	۰/۴۶۸**	۰/۵۱۹**	۱	
۴	پیاده‌سازی توسعه‌یافتگی	۲۵/۹۱	۳/۵۲	-۰/۶۸۳	۰/۰۲۳	۰/۴۴۷**	۰/۴۹۴**	۰/۶۸۱**	۱
۵	علل توسعه‌نیافتگی کلی	۱۴۴/۹۷	۱۵/۳۴	-۰/۳۹۶	-۰/۲۷۶	-	-	-	-

* معنی‌داری در سطح ۰/۰۵

** معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

اگر مقدار بار عاملی بین سؤالات پرسشنامه و متغیرهای مکنون بیشتر از ۰/۴ باشد نتیجه گرفته می‌شود سؤالی که برای آن سازه به کار برده شده است، به‌خوبی متغیر مکنون مورد نظر را سنجیده است. از طرفی مقدار آماره تی در واقع ملاک اصلی تأیید یا رد فرضیات است. اگر این مقدار آمار از ۱/۹۶ بیشتر باشد نتیجه گرفته می‌شود که آن فرضیه در سطوح ۹۵ درصد تأیید می‌شود. همچنین باید گفت که اگر مقدار ضریب مسیر بین متغیر مکنون مستقل و متغیر مکنون وابسته مثبت باشد نتیجه گرفته می‌شود که با افزایش متغیر مستقل شاهد افزایش در متغیر وابسته خواهد بود و بر عکس. اگر مقدار ضریب مسیر بین متغیر مکنون مستقل و متغیر مکنون وابسته منفی باشد نتیجه گرفته می‌شود که با افزایش متغیر مستقل متغیر وابسته کاهش خواهد یافت. با توجه به نتایج جدول‌های ۵ و ۶ و همچنین نگاره ۳، بار عاملی و ضرایب مسیر در تمامی مؤلفه‌های علل توسعه‌نیافتگی در سطح قابل‌قبول است. پس نتیجه گرفته می‌شود که مدل بخش کیفی علل توسعه‌نیافتگی اعتبار دارد و دارای برازش مناسب است.

همچنین برای برازش کلی مدل بالا از شاخص‌های ریشه میانگین مجذورات باقی‌مانده استانداردشده (SRMR) و شاخص برازندگی هنجارشده (NFI) استفاده شد. مقدار مناسب شاخص ریشه میانگین مجذورات باقی‌مانده استانداردشده نزدیک به صفر و مقدار مناسب شاخص برازندگی هنجارشده بالاتر از ۰/۹ است. در این پژوهش، مقدار شاخص ریشه میانگین مجذورات باقی‌مانده استانداردشده ، ۰/۰۱۳ و شاخص برازندگی هنجارشده، ۰/۹۳۱ به دست آمد که نشان می‌دهد مدل پژوهش از برازش خوبی برخوردار است.

جدول ۵ -شاخص‌های آلفای کرونباخ، پایایی مرکب، میانگین واریانس استخراج شده، مقادیر بار عاملی، متناظر آماره تی و سطح معنی‌داری مؤلفه‌های علل توسعه‌نیافتگی

ردیف	متغیرهای تحقیق	Cronbachs Alpha	CR	AVE	مقدار بار عاملی	سطح معنی‌داری	آماره تی
۱	مؤلفه‌های علل توسعه‌نیافتگی	۰/۷۷۷	۰/۸۳۲	۰/۵۶۷	۰/۸۲۶	۰/۰۰۱	۳۶/۹۴۱
۲	موانع علل توسعه‌نیافتگی	۰/۸۶۰	۰/۸۸۹	۰/۵۷۲	۰/۸۵۳	۰/۰۰۱	۳۷/۸۷۸
۳	رفع موانع علل توسعه‌نیافتگی	۰/۸۸۷	۰/۹۰۴	۰/۵۴۱	۰/۸۴۰	۰/۰۰۱	۲۸/۹۴۵
۴	پیاده‌سازی توسعه‌یافتگی	۰/۸۶۶	۰/۹۰۰	۰/۶۰۲	۰/۷۹۶	۰/۰۰۱	۱۹/۹۷۴
۵	علل توسعه‌نیافتگی کلی	۰/۹۳۲	۰/۸۸۹	۰/۶۳۸	-	-	-

جدول ۶- مقادیر بار عاملی و متناظر آماره تی و سطح معنی‌داری سؤالات علل توسعه‌نیافتگی مدل معادلات ساختاری

متغیرها	شماره سؤالات	بار عاملی	سطح معنی‌داری	مقدار تی	متغیرها	شماره سؤالات	بار عاملی	سطح معنی‌داری	مقدار تی
مؤلفه‌های توسعه‌نیافتگی	۱	۰/۴۸۴	۰/۰۰۱	۷/۶۹۵	رفع موانع علل توسعه‌نیافتگی	۱۸	۰/۶۵۴	۰/۰۰۱	۱۱/۲۹۵
	۲	۰/۶۰۱	۰/۰۰۱	۹/۸۰۶		۱۹	۰/۵۳۶	۰/۰۰۱	۷/۴۴۰
	۳	۰/۵۸۹	۰/۰۰۱	۱۰/۴۰۴		۲۰	۰/۶۵۰	۰/۰۰۱	۱۱/۰۵۴
	۴	۰/۷۳۴	۰/۰۰۱	۱۹/۹۳۴		۲۱	۰/۶۰۸	۰/۰۰۱	۸/۶۸۲
	۵	۰/۵۲۶	۰/۰۰۱	۶/۲۲۶		۲۲	۰/۶۹۸	۰/۰۰۱	۱۶/۸۶۰
	۶	۰/۶۰۲	۰/۰۰۱	۱۰/۷۱۳		۲۳	۰/۷۴۵	۰/۰۰۱	۱۸/۵۸۴
	۷	۰/۴۵۴	۰/۰۰۱	۶/۶۷۱		۲۴	۰/۸۳۸	۰/۰۰۱	۳۴/۲۵۶
	۸	۰/۳۱۴	۰/۰۰۱	۳/۵۷۰		۲۵	۰/۷۰۳	۰/۰۰۱	۱۸/۳۴۰
	۹	۰/۷۰۰	۰/۰۰۱	۲۱/۵۴۶		۲۶	۰/۷۵۱	۰/۰۰۱	۲۱/۷۳۳
	۱۰	۰/۷۰۲	۰/۰۰۱	۱۶/۳۱۳		۲۷	۰/۷۷۴	۰/۰۰۱	۲۰/۰۰۲
موانع علل توسعه‌نیافتگی	۱۱	۰/۷۰۲	۰/۰۰۱	۱۷/۰۲۹	پیاده‌سازی توسعه‌یافتگی	۲۸	۰/۷۴۸	۰/۰۰۱	۲۱/۹۱۰
	۱۲	۰/۵۹۲	۰/۰۰۱	۸/۲۶۷		۲۹	۰/۷۶۲	۰/۰۰۱	۲۰/۱۱۶
	۱۳	۰/۶۷۳	۰/۰۰۱	۱۳/۰۳۸		۳۰	۰/۸۳۲	۰/۰۰۱	۳۵/۱۳۷
	۱۴	۰/۷۶۱	۰/۰۰۱	۱۹/۱۴۵		۳۱	۰/۸۱۲	۰/۰۰۱	۲۲/۳۳۸
	۱۵	۰/۶۴۰	۰/۰۰۱	۱۰/۱۰۳		۳۲	۰/۶۳۳	۰/۰۰۱	۱۲/۱۶۳
	۱۶	۰/۷۰۰	۰/۰۰۱	۱۳/۷۰۵		۳۳	۰/۸۱۰	۰/۰۰۱	۲۹/۶۹۸
	۱۷	۰/۷۴۲	۰/۰۰۱	۱۷/۳۲۸		۳۴	۰/۷۹۲	۰/۰۰۱	۲۸/۶۹۲

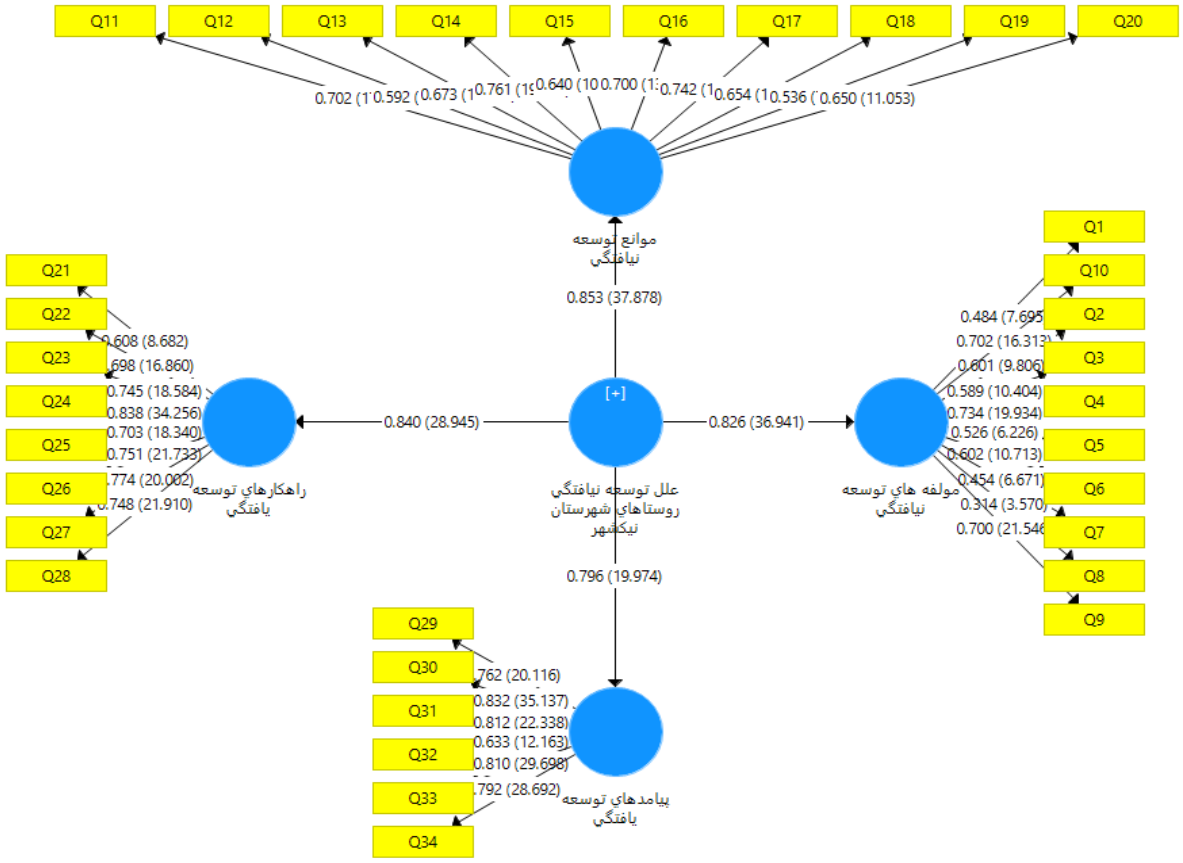

نگاره ۳- مقادیر بار عاملی و ضرایب مسیر معادلات ساختاری در سؤالات علل توسعه‌نیافتگی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر که به بررسی علل توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیک‌شهر با استفاده از روش پژوهش آمیخته پرداخته است، بر چندوجهی بودن این پدیده تأکید دارد و چارچوبی منسجم برای تبیین چالش‌های مناطق روستایی این شهرستان ارائه می‌دهد. این مطالعه با شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های کلیدی، موانع موجود، راهکارهای پیشنهادی و پیامدهای توسعه‌یافتگی، به درک عمیق‌تری از پیچیدگی‌های توسعه‌نیافتگی در این منطقه کمک می‌کند.

یافته‌های پژوهش نشان داد که توسعه‌نیافتگی روستاهای شهرستان نیکشهر در پنج مقوله اصلی شامل معیشت ناپایدار، زیرساخت و خدمات ناکافی، کیفیت پایین زندگی، مسائل جغرافیایی و اجتماعی و ضعف مدیریت و سیاست‌گذاری تبیین می‌شود. این مقوله‌ها نه‌تنها از تحلیل محتوای کیفی مصاحبه‌ها با خبرگان استخراج شده‌اند، بلکه با چارچوب‌های نظری توسعه چندبعدی، مانند آنچه افلک و همکاران (Affek *et al.*, 2023) مطرح کرده‌اند، هم‌راستا هستند. چارچوب‌هایی که بر تعامل پویا و سیستمیک عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و نهادی تأکید دارند و توسعه را فرایندی یک‌بعدی نمی‌دانند. معیشت ناپایدار به‌عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه‌نیافتگی شناسایی شد که عمدتاً ناشی از وابستگی شدید به کشاورزی معیشتی، محدودیت منابع درآمدی، تغییرات اقلیمی و عدم تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی است. این یافته با پژوهش شهبازی و موسوی‌محمودآبادی (۱۴۰۲) هم‌خوانی کامل دارد که نشان‌دهنده تأثیر خشکسالی مزمن و ضعف‌های مدیریتی در زنجیره تأمین و بازاریابی محصولات کشاورزی بر معیشت روستاییان است. به‌طور مشابه، ژانگ و همکاران (Zhang *et al.*, 2024) دریافتند که وابستگی به کشاورزی سنتی بدون حمایت‌های نهادی، به تداوم چرخه فقر و مهاجرت اجباری منجر می‌شود. خبره شماره دو اظهار می‌کند «یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها، اشتغال و درآمدزایی ناکافی در روستاها و برنامه‌ریزی نامناسب در حوزه‌های درآمدزایی از جمله کشاورزی و دامپروری است». این نظر بر ناپایداری اقتصادی به‌عنوان نتیجه مستقیم محدودیت‌های

محیط‌زیستی و فقدان برنامه‌ریزی مؤثر و آینده‌نگر تأکید دارد و نشان می‌دهد که این مشکل نه‌تنها اقتصادی، بلکه ساختاری و سیاستی است.

کمبود زیرساخت‌ها، از جمله جاده‌های نامناسب، دسترسی محدود به خدمات بهداشتی و آموزشی، ضعف شبکه‌های ارتباطی و عدم پوشش مناسب خدمات عمومی، انزوای جغرافیایی و اقتصادی روستاها را به‌شدت تشدید کرده و چرخه توسعه‌نیافتگی را تداوم می‌بخشد. این نتایج با مطالعات احمدی و همکاران (۱۴۰۰) در بجنورد و پاول (Paul, 2024) در سودان جنوبی کاملاً هم‌سو است و نقش زیرساخت‌ها را به‌عنوان پیش‌نیاز حیاتی توسعه و عامل کلیدی در کاهش هزینه‌های مبادله اقتصادی و اجتماعی برجسته می‌کنند. خبره شماره ده بیان می‌کند که «وضعیت بهداشت و درمان، وضعیت آموزش و پرورش، وضعیت راه‌های ارتباطی و جاده‌ای، وضعیت رسانه‌ای» از عوامل کلیدی توسعه‌نیافتگی هستند. این نقل‌قول نه‌تنها بر اهمیت زیرساخت‌ها به‌عنوان پیش‌نیاز توسعه تأکید می‌کند، بلکه نشان‌دهنده پیامدهای چندلایه کمبود آن‌ها بر سلامت، آموزش، آگاهی عمومی و انسجام اجتماعی است. کیفیت پایین زندگی که در شاخص‌هایی مانند بهداشت ضعیف، آموزش ناکافی، عدم دسترسی به امکانات تفریحی و فرهنگی و مهاجرت جوانان نمود می‌یابد، با یافته‌های ریاحی و معصومی (۱۳۹۹) و فنگ (Fang, 2022) هم‌راستا است و نشان‌دهنده تأثیر مستقیم خدمات ضعیف بر تداوم چرخه فقر، کاهش سرمایه انسانی و تضعیف پتانسیل توسعه درونی است. خبره شماره چهار اظهار می‌کند که «عدم ایجاد زیرساخت‌های آموزشی، رفاهی، بهداشتی، فرهنگی، ورزشی، تفریحی و یا گردشگری وجود ندارد. روستاها اون جذابیت لازم برای زندگی رو الان ندارند». این بیان صریح، پیوند عمیق بین کیفیت زندگی پایین و مهاجرت روستاییان به شهرها را نشان می‌دهد و تأکید می‌کند که توسعه‌نیافتگی نه‌تنها اقتصادی، بلکه احساسی و هویتی نیز هست.

چالش‌های جغرافیایی و اجتماعی، از جمله اقلیم خشک و سخت، پراکندگی روستاها، ساختارهای قبیله‌ای و مقاومت‌های فرهنگی در برابر تغییر، با مطالعات قربان‌زاد کهنه‌سری (۱۴۰۰) و یو و همکاران (Yu *et al*., 2022) هم‌خوانی کامل دارد. این مطالعات بر تأثیر انزوای جغرافیایی و هنجارهای اجتماعی سنتی در ایجاد مقاومت در برابر توسعه تأکید دارند. خبره شماره شش معتقد است که «شرایط قرارگیری یک روستا یکی از مواردی است که می‌تواند از عوامل توسعه‌یافتگی باشد و یا نباشد». این دیدگاه، نقش محدودیت‌های جغرافیایی را نه به‌عنوان عاملی ثابت، بلکه به‌عنوان مانعی قابل مدیریت با مداخلات هوشمند معرفی می‌کند. ناکارآمدی مدیریت و سیاست‌گذاری که خبره شماره نه به‌عنوان «کم‌توجهی مسئولین، عدم برنامه‌ریزی درست نهادهای مرتبط» معرفی می‌کند، با نظریه‌های حکمرانی خوب آسیم‌اوغلو و رابینسون (Acemoglu & Robinson, 2023) هم‌سو است. این نظریه‌ها بر نقش نهادهای مؤثر، شفاف و پاسخگو در توسعه تأکید دارند و نشان می‌دهند که ضعف نهادی، عامل اصلی تداوم نابرابری و ناکارآمدی است. این عوامل به‌صورت سیستمیک، درهم‌تنیده و تقویت‌کننده یکدیگر عمل کرده و توسعه‌نیافتگی را در روستاهای نیکشهر به یک پدیده چندلایه و مقاوم در برابر تغییرات سطحی تبدیل کرده‌اند.

موانع توسعه‌نیافتگی در روستاهای شهرستان نیکشهر در پنج محور اصلی شامل محدودیت‌های اقتصادی، ضعف خدمات روستایی، چالش‌های اجتماعی و فرهنگی، نبود برنامه‌ریزی بلندمدت و محدودیت‌های محیط‌زیستی قرار گرفتند. این موانع با چارچوب نظری فقر چندبعدی، آن‌گونه که آلکیر و سانتوس (Alkire & Santos, 2022) تبیین کرده‌اند، هم‌راستا هستند و نشان می‌دهند که عوامل گوناگون به‌صورت متقابل و تقویت‌کننده بر تداوم توسعه‌نیافتگی اثر می‌گذارند؛ به‌گونه‌ای که حل یکی بدون توجه به دیگری، ناکارآمد خواهد بود. در این میان محدودیت‌های اقتصادی، به‌ویژه کمبود دسترسی به منابع مالی، عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، ضعف زنجیره ارزش محصولات محلی و نابرابری در توزیع اعتبارات، یکی از موانع کلیدی توسعه است. این یافته با مطالعات قاسمی‌اردهایی و ثوابی (۱۳۹۸) و یو و همکاران (Yu *et al*., 2022) هم‌سو است که بر نقش موانع مالی در محدودسازی نوآوری، کارآفرینی و تنوع اقتصادی تأکید دارند. خبره شماره شش اظهار می‌کند که «سطح پایین درآمد و فقر فزاینده روستایی» از موانع کلیدی است که این امر با نظریه وابستگی پروهیت (Purohit, 2021) هم‌خوانی دارد. این نظریه، نابرابری‌های ساختاری، وابستگی به منابع خارجی و ضعف بازارهای محلی را عامل اصلی توسعه‌نیافتگی معرفی می‌کند.

ضعف خدمات روستایی، به‌ویژه در حوزه‌های آموزش، بهداشت، حمل‌ونقل و ارتباطات، به‌عنوان مانعی دیگر شناسایی شده است. این نتایج با پژوهش احمدی کیش و همکاران (۱۳۹۵) و وانگ و همکاران (Wang *et al*., 2024) هم‌راستا بوده و نشان می‌دهد که دسترسی ناکافی به خدمات عمومی، به‌طور مستقیم به کاهش بهره‌وری نیروی کار، افزایش هزینه‌های زندگی و تداوم فقر

چندبعدی منجر می‌شود. چالش‌های اجتماعی و فرهنگی، از جمله ساختارهای قبیله‌ای، محدودیت‌های جنسیتی، ضعف سرمایه اجتماعی و درون‌گرایی اجتماعی، با مطالعات ریاحی و معصومی (۱۳۹۹) و زیندا و انشومالی(Zinda & Anshumali, 2022) هم‌سو هستند. این مطالعات بر نقش تعیین‌کننده هنجارهای فرهنگی و اجتماعی بر مقاومت در برابر تغییر، کاهش مشارکت و تضعیف همبستگی تأکید دارند. در همین راستا، خبره شماره دوازده بیان می‌کند که «ساختار اجتماعی درون‌گرایی روستایی به‌واسطه طایفه‌گرایی» مانعی کلیدی توسعه به‌شمار می‌رود. این دیدگاه با با تأکید عباس و همکاران (Abbas *et al*., 2024) بر نقش سرمایه اجتماعی در توسعه هم‌خوانی دارد و نشان می‌دهد که بدون اصلاح ساختارهای اجتماعی، مداخلات اقتصادی ناکارآمد خواهند بود.

نبود برنامه‌ریزی بلندمدت که خبره شماره یازده آن را در قالب «عدم برنامه‌ریزی مناسب و مشارکت مردمی» توصیف می‌کند، با یافته‌های ظهیری و همکاران (۱۳۹۸) و نظریه وابستگی به مسیر ماهونی (Mahoney, 2000) هم‌سو است. این چارچوب نظری بر اهمیت برنامه‌ریزی منسجم، پایدار و مشارکت‌محور در جلوگیری از تصمیم‌گیری‌های کوتاه‌مدت و پراکنده تأکید دارند. در نهایت، محدودیت‌های محیط‌زیستی، از جمله کم‌آبی مزمن، تخریب اراضی، شرایط اقلیمی نامناسب و سیل‌های فصلی، به‌عنوان مانعی اساسی دیگر برای توسعه روستایی شناسایی شد. خبره شماره هفت به «خشکسالی‌ها، گرمای هوا، سیل‌های فصلی» اشاره می‌کند. این یافته‌ها با مطالعات دیداری و همکاران (۱۳۹۸) و افلک و همکاران (Affek *et al*., 2023) هم‌راستا بوده و بر ضرورت تقویت تاب‌آوری محیط‌زیستی، مدیریت منابع آب و کشاورزی هوشمند تأکید دارند. این موانع به‌صورت سیستمیک، درهم‌تنیده و خودتقویت‌کننده عمل کرده و توسعه‌نیافتگی در روستاهای نیکشهر را به یک چالش ساختاری و چندوجهی تبدیل کرده‌اند که نیازمند راه‌حل‌های یکپارچه و بلندمدت است.

راهکارهای پیشنهادی این پژوهش برای رفع موانع توسعه‌نیافتگی در روستاهای شهرستان نیکشهر در چهار محور اصلی شامل توسعه زیرساخت‌ها، توانمندسازی روستاییان، تقویت انسجام و مشارکت اجتماعی و طراحی برنامه‌های بلندمدت تدوین شده‌اند. این راهکارها با چارچوب‌های نظری توسعه مشارکتی (Cornwall & Scoones, 2022) و توسعه پایدار (Li *et al*., 2023) هم‌راستا هستند و به‌عنوان رویکردی جامع، بومی‌شده و قابل اجرا برای مواجه با چالش‌های توسعه‌نیافتگی مطرح می‌شوند. این رویکرد، با فاصله گرفتن ازاز مداخلات مقطعی، به تغییر ساختاری و پایدار می‌اندیشد.

توسعه زیرساخت‌ها، شامل بهبود شبکه‌های ارتباطی مانند جاده‌ها، ارتقای خدمات عمومی نظیر بهداشت و آموزش و ایجاد زیرساخت‌های دیجیتال، به‌عنوان یکی از راهکارهای کلیدی شناسایی شده است. این راهکار با یافته‌های احمدی کیش و همکاران (۱۳۹۵) و پاول (Paul, 2024) هم‌سو است که بر نقش زیرساخت‌ها در تسهیل مبادلات اقتصادی، کاهش هزینه‌های زندگی و افزایش دسترسی به فرصت‌ها تأکید دارند. در همین راستا، خبره شماره یک اظهار می‌کند که «ایجاد راه دسترسی مناسب روستاها به شهرها و ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای حوزه‌های مختلف» از راهکارهای کلیدی است که بر ضرورت بهبود دسترسی و خدمات زیربنایی به‌عنوان پیش‌نیاز هرگونه توسعه اقتصادی و اجتماعی تأکید دارد.

توانمندسازی روستاییان از طریق آموزش، مهارت‌آموزی، ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار، حمایت از کارآفرینی محلی و دسترسی به اعتبارات خرد، محور دوم این راهکارها را تشکیل می‌دهد. این رویکرد با مطالعات قاسمی اردهایی و ثوابی (۱۳۹۸) و افلک و همکاران (Affek *et al*., 2023) هم‌خوانی دارد که بر اهمیت توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی به‌عنوان موتور محرک توسعه درونی و کاهش وابستگی تأکید دارند. خبره شماره هفت به «اجرای برنامه‌های توانمندی روستاییان» اشاره می‌کند که نشان‌دهنده نیاز به تقویت ظرفیت‌های انسانی، افزایش خوداتکایی و ایجاد چرخه مثبت توسعه است.

تقویت انسجام و مشارکت اجتماعی، به‌عنوان سومین محور، بر افزایش همکاری بین جوامع روستایی، شوراها، نهادهای محلی و دولت تأکید دارد. این راهکار با پژوهش‌های ظهیری و همکاران (۱۳۹۸) و ژانگ و همکاران (Zhang *et al*., 2024) هم‌راستا است که بر نقش مشارکت اجتماعی، اعتمادسازی و سرمایه اجتماعی در پیشبرد توسعه پایدار و کاهش مقاومت‌های فرهنگی تأکید می‌کنند.

در ادامه، تدوین طرح‌های بلندمدت، به‌عنوان محور چهارم، بر برنامه‌ریزی منسجم، پایدار و مبتنی بر شواهد برای جلوگیری از مهاجرت، تنوع‌بخشی اقتصادی و حفاظت از محیط‌زیست تمرکز دارد. خبره شماره هشت به «برنامه‌ریزی برای جلوگیری از

مهاجرت روستاییان» اشاره می‌کند. این دیدگاه با نظریه‌های حکمرانی خوب آسیم‌اوغلو و رابینسون (Acemoglu & Robinson, 2023) هم‌سو است و بر اهمیت مدیریت مؤثر، شفاف و آینده‌نگر در توسعه تأکید دارد.

پیامدهای بالقوه توسعه‌یافتگی در این پژوهش شامل ارتقای رفاه عمومی، تقویت توسعه اجتماعی و بهبود سطح فرهنگی در مناطق روستایی نیکشهر است. ارتقای رفاه عمومی که با کاهش فقر، بهبود کیفیت زندگی، افزایش درآمد و کاهش نابرابری همراه است، با یافته‌های شهبازی و موسوی محمودآبادی (۱۴۰۲) و افلک و همکاران (Affek *et al*., 2023) هم‌خوانی دارد. خبره شماره یک به «جلوگیری از حاشیه‌نشینی و کاهش آسیب‌های اجتماعی» اشاره می‌کند که نشان‌دهنده تأثیر مثبت توسعه بر کاهش نابرابری‌ها، کاهش جرم، اعتیاد و فروپاشی خانواده‌ها است. توسعه اجتماعی، از طریق تقویت همبستگی، همکاری بین جوامع روستایی و نهادهای دولتی و افزایش حس تعلق، با نظریه‌های توسعه اجتماعی پوتنام (Putnam, 2000) هم‌راستا است. در این زمینه، خبره شماره نه به «ایجاد همبستگی مناسب بین مردم روستایی با دولت» اشاره می‌کند که بر اهمیت سرمایه اجتماعی، اعتماد متقابل و مشارکت در تصمیم‌گیری تأکید دارد.

در نهایت، ارتقای سطح فرهنگی، از جمله توسعه گردشگری کشاورزی، حفظ هویت محلی، کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی و تقویت آموزش، با نظریه‌های آموزش و هویت فرهنگی لی و همکاران (Li *et al*., 2023) هم‌سو است. در این زمینه، خبره شماره هفت به «توسعه گردشگری کشاورزی و کاهش بزهکاری» اشاره می‌کند که نشان‌دهنده پتانسیل توسعه فرهنگی برای تحول هویتی، جذب سرمایه و ایجاد چرخه مثبت توسعه است. این پیامدها، در صورت اجرای راهکارهای پیشنهادی، می‌توانند نیکشهر را از یک منطقه توسعه‌نیافته به یک الگوی موفق توسعه روستایی در جنوب شرق ایران تبدیل کنند.

همچنین نتایج نشان داد که این مدل از تناسب و اعتبار بالایی برخوردار است. بارهای عاملی بالا و ضرایب مسیر معنادار، ارتباطات مستحکم و آماری قوی را بین عوامل، موانع، راهکارها و پیامدهای توسعه‌نیافتگی تأیید کردند. این یافته‌ها با مدل‌سازی معادلات ساختاری تحلیل شده و با چارچوب‌های نظری فقر چندبعدی (Alkire & Santos, 2022) و توسعه پایدار (Krantz, 2001) هم‌راستا هستند. بارهای عاملی بالا، پیوند قوی مؤلفه‌هایی نظیر معیشت ناپایدار، ضعف مدیریت و محدودیت‌های محیط‌زیستی را با ساختار کلی توسعه‌نیافتگی نشان می‌دهند و تأیید می‌کنند که این عوامل نه تصادفی، بلکه ساختاری هستند. ضرایب مسیر معنادار نیز روابط آماری محکمی را بین مؤلفه‌ها و نتایج نهایی توسعه تأیید می‌کنند و نشان‌دهنده قدرت پیش‌بینی‌کنندگی مدل هستند.

این نتایج با مطالعات قربان‌زاد کهنه‌سری و همکاران (۱۴۰۰) و وانگ و همکاران (Wang & Tong, 2025) هم‌سو است که بر اعتبار مدل‌های کمی در تحلیل پویایی‌های توسعه روستایی تأکید دارند. تأکید مدل بر ویژگی‌های محلی، مانند اقلیم خشک، پراکندگی جغرافیایی و ساختارهای قبیله‌ای نیکشهر، کاربردپذیری و بومی بودن آن را تقویت کرده و با پژوهش‌های زالی و سجادی‌اصل (۱۳۹۶) و لیو و همکاران (Li *et al*., 2023) هم‌خوانی دارد. این مدل نه‌تنها یک ابزار تحلیلی، بلکه چارچوبی قابل‌اعتماد برای سیاست‌گذاری ارائه می‌دهد و با اولویت‌بندی مداخلاتی مانند توسعه زیرساخت‌ها، توانمندسازی و برنامه‌ریزی بلندمدت، راهکارهایی مبتنی بر شواهد، عملیاتی و قابل اجرا برای توسعه پایدار پیشنهاد می‌کند. در نهایت، این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه روستایی نیکشهر، فرایندی چندبعدی، سیستمیک و نیازمند اراده سیاسی، مشارکت مردمی و سرمایه‌گذاری هوشمند است.

این پژوهش نیز با محدودیت‌هایی مواجه بوده است که بر تفسیر و تعمیم‌پذیری نتایج اثر می‌گذارند. نمونه‌گیری هدفمند در بخش کیفی با مشارکت ۱۳ خبره، اگرچه برای تحلیل محتوای کیفی مناسب بود، اما به دلیل تعداد محدود شرکت‌کنندگان، تنوع دیدگاه‌ها را تا حدی کاهش داد. مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، به‌عنوان ابزار اصلی گردآوری داده‌های کیفی، ممکن است تحت تأثیر سوگیری‌های پژوهشگر یا پاسخ‌دهندگان قرار گرفته باشند که این امر می‌تواند عینیت داده‌ها را به چالش بکشد. همچنین، تحلیل محتوای کیفی، به دلیل ماهیت تفسیری و وابستگی به قضاوت پژوهشگر، ممکن است از منظر عینیت نتایج محدودیت‌هایی ایجاد کرده باشد. تمرکز پژوهش بر روستاهای شهرستان نیکشهر و عوامل جامعه‌شناختی، امکان تعمیم نتایج به سایر مناطق با ویژگی‌های متفاوت را محدود کرده و توجه کمتر به عوامل سیاسی، امنیتی یا اقتصادی کلان، جامعیت تحلیل را کاهش داده است. داده‌های جمع‌آوری‌شده در سال ۱۴۰۳، با توجه به پویایی‌های سریع اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیستی،

ممکن است در آینده از اعتبار کافی برخوردار نباشند. علاوه بر این، محدودیت‌های محیط‌زیستی شناسایی‌شده، مانند کم‌آبی و تخریب اراضی، اجرای راهکارهای پیشنهادی نظیر توسعه زیرساخت‌ها را با موانع اجرایی قابل‌توجهی مواجه می‌سازد.

برای رفع موانع توسعه‌نیافتگی در روستاهای نیکشهر و بهبود شرایط زندگی، مجموعه‌ای از راهکارها پیشنهاد می‌شود. نخست، توسعه زیرساخت‌های اساسی، شامل بهبود شبکه‌های ارتباطی (جاده‌ها، آب‌رسانی، برق و اینترنت پرسرعت) و ایجاد مراکز درمانی و آموزشی مجهز، می‌تواند دسترسی به خدمات ضروری را تسهیل کرده و کیفیت زندگی را ارتقا دهد. این راهکار از تحلیل‌های کیفی مصاحبه‌ها و داده‌های کمی پرسشنامه‌ها استخراج شده و بر نقش زیرساخت‌ها در کاهش انزوای جغرافیایی تأکید دارد. دوم، توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی روستاییان از طریق آموزش‌های مهارتی در زمینه‌هایی نظیر کشاورزی مدرن، صنایع‌دستی و گردشگری، همراه با حمایت از تعاونی‌ها و کسب‌وکارهای کوچک، به تقویت معیشت پایدار کمک خواهد کرد. سوم، تقویت انسجام و مشارکت اجتماعی از طریق تشکیل شوراهای محلی و برگزاری کارگاه‌های آموزشی، همکاری بین جوامع روستایی و نهادهای محلی را بهبود می‌بخشد. چهارم، تدوین برنامه‌های توسعه بلندمدت با تأکید بر پایداری محیط‌زیستی و اجتماعی، همراه با هماهنگی بین نهادهای دولتی و محلی و ایجاد نظام‌های پایش و ارزیابی، اجرای مؤثر پروژه‌ها را تضمین می‌کند. برای مقابله با محدودیت‌های محیط‌زیستی، مدیریت بهینه منابع آب‌وخاک و ترویج کشاورزی پایدار با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ضروری است. همچنین، توسعه گردشگری روستایی از طریق معرفی جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی و آموزش روستاییان برای مدیریت اقامتگاه‌های بوم‌گردی می‌تواند به‌عنوان منبعی برای درآمدزایی پایدار عمل کند.

از منظر پژوهشی، انجام مطالعات آمیخته پیشرفته‌تر با ترکیب روش‌های کیفی و کمی برای مقایسه تطبیقی با سایر مناطق روستایی پیشنهاد می‌شود تا درک جامع‌تری از عوامل توسعه‌نیافتگی فراهم شود. بررسی عوامل غیرجامعه‌شناختی، نظیر مسائل اقتصادی و سیاسی، با استفاده از مدل‌های تحلیل کمی و کیفی، می‌تواند جامعیت تحلیل را افزایش دهد. تحلیل عمیق‌تر موانع محیط‌زیستی با بهره‌گیری از مدل‌های شبیه‌سازی و ترکیب داده‌های کیفی و کمی نیز توصیه می‌شود. گسترش جامعه آماری به گروه‌های متنوع مانند زنان و جوانان، طراحی ابزارهای سنجش بومی با استفاده از روش‌های آمیخته و بررسی تأثیرات مهاجرت و فناوری‌های نوین بر توسعه، به درک دقیق‌تری از چالش‌ها کمک خواهد کرد. همچنین، انجام پژوهش‌های طولی با رویکرد آمیخته برای ارزیابی اثرات بلندمدت مداخلات توسعه‌ای و امکان‌سنجی مدل‌های توسعه پایدار بومی، مانند گردشگری بوم‌گردی، برای روستاهای نیکشهر و مناطق مشابه پیشنهاد می‌شود.

توسعه‌نیافتگی روستاهای نیکشهر نتیجه تعامل پیچیده و چندوجهی عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و نهادی است که از طریق روش آمیخته (کیفی-کمی) به‌طور جامع شناسایی شده‌اند. راهکارهای پیشنهادی، با تمرکز بر توسعه زیرساخت‌ها، توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی، تقویت مشارکت و برنامه‌ریزی بلندمدت، می‌توانند این چالش‌ها را برطرف کرده و به بهبود رفاه عمومی، توسعه اجتماعی و ارتقای سطح فرهنگی منجر شوند. ترکیب تحلیل‌های کیفی و کمی در این پژوهش، چارچوبی منسجم برای سیاست‌گذاری ارائه داده است که نه‌تنها برای روستاهای نیکشهر، بلکه برای سایر مناطق روستایی با شرایط مشابه نیز دارای کاربردهای عملی و نظری است. این یافته‌ها می‌توانند به‌عنوان راهنمایی برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در راستای توسعه پایدار مورد استفاده قرار گیرند.

منابع

احمدی‌کیش، ع. ا.، احمدوند، م.، و شریف‌زاده، م. (۱۳۹۵). واکاوی مقایسه‌ای علل توسعه‌نیافتگی روستایی: مورد مطالعه روستاهای بخش مارگون در شهرستان بویراحمد. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، جلد ۱۲، شماره ۲، صص ۱۲۳-۱۳۵. https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20081758.1395.12.2.8.1

احمدی، م.، آبادی، ح. ع.، و شرافتی، ع. (۱۴۰۰). تحلیل عوامل توسعه‌نیافتگی در شهر بجنورد. سیزدهمین کنفرانس ملی مهندسی عمران، معماری و توسعه شهری، بابل، ایران. ۱۵-۱. ۱۴ شهریور ۱۴۰۰، قابل دسترس در آدرس اسنترنتی: <https://civilica.com/doc/1265040>

بلیده، ه.، قنبری، س.، و نادریان‌فر، م. (۱۴۰۳). تحلیل تأثیر سرمایه اجتماعی بر کارآفرینی زنان روستایی با تأکید بر صنایع دستی (مورد مطالعه: بخش لاشار شهرستان نیکشهر). *آموزش و مدیریت کارآفرینی*، دوره ۳، شماره ۳، صص ۶۸-۴۹.

حیدریه‌زاده، ب.، شکری، ا.، فتح‌آبادی، ج.، شهیدی, ش.، و اکبری زردخانه، س. (۱۴۰۲). معلم مثبت: توسعه الگوی مفهومی داده‌بنیاد. *پژوهش نامه روانشناسی مثبت*، دوره ۹، شماره ۳، صص ۳۲-۱. https://doi.org/10.22108/ppls.2023.136987.2407

دیداری، چ.، محسنی، ر.، و بحرانی، م. ح. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه‌نیافتگی استان کردستان با تأکید بر توسعه فرهنگی. *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۳۷، صص ۲۲۶-۱۹۱. https://doi.org/10.22054/qjsd.2018.9901

رضوانی، م.، بدری، س. ا.، ترابی، ذ.، و حاجری، ب. (۱۳۹۵). شناسایی راهکارهای توسعه روستایی با استفاده از چارچوب مشارکتی SOAR مورد: روستای میغان. *فصلنامه اقتصاد، فضا و توسعه روستایی*، دوره ۵، شماره ۱۸، صص ۴۳-۲۷.

ریاحی، و.، و معصومی، م. (۱۳۹۹). ارزیابی چالش‌های مدیریت روستایی و نقش آن‌ها در توسعه‌نیافتگی روستاهای پیراشهری شیراز. *فصلنامه جغرافیا و توسعه*، دوره ۱۵، شماره ۱، صص ۵۰-۳۳. https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26764164.1399.2.1.5.2

زالی، ن.، و سجادی اصل، س. ع. (۱۳۹۶). شناسایی عوامل کلیدی موثر بر توسعه‌نیافتگی منطقه‌ای (مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد). *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، دوره ۷، شماره ۲۶، صص ۴۰-۲۵. https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516735.1396.7.26.3.8

سیر، ر.، احمدیان، م. ع.، جعفری، ح.، و علیزاده، ک. (۱۳۹۷). نقش گردشگری در درآمدزایی مناطق روستایی با ارائه یک مدل راهبردی در توسعه گردشگری روستاها (مطالعه موردی شهرستان فیروزکوه). *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۸۰-۴۹. https://dorl.net/dor/20.1001.1.66972251.1397.10.2.15.5s

شهبازی، ح. ر.، و موسوی‌محمودآبادی، س. ب. (۱۴۰۲). واکاوی نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی (مورد مطالعه: روستای محمودآباد، شهرستان خدابنده، استان زنجان). *جغرافیا و روابط انسانی*، دوره ۶، شماره ۲، صص ۱۲۴-۱۰۸. https://doi.org/10.22034/gahr.2023.383812.1809

طالب، م. (۱۳۹۵). *جامعه‌شناسی روستایی ایران*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

عبدالهی، م. (۱۳۹۷). *سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار*. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

علیائی، م. ص.، و محمدی‌نژاد، ب. (۱۳۸۹). بررسی نقش سرمایه اقتصادی در توسعه‌نیافتگی روستایی ایران مطالعه موردی روستاهای شهرستان دیواندره. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۱۸، صص ۱۵۶-۱۴۳. https://doi.org/10.22054/qjsd.2010.5705

غفاری، غ.، و ترکاشوند، م. (۱۳۹۸). *تحلیل جامعه‌شناختی محرومیت در مناطق روستایی ایران*. تهران: انتشارات علم.

قاسمی‌اردهایی، ع.، و ثوابی، ح. (۱۳۹۸). انگیزه‌ها و اثرات مهاجرت برگشتی در تحولات و توسعه اقتصادی-اجتماعی روستاها (مطالعه موردی شهرستان اهر). *فضای جغرافیایی*، دوره ۱۹، شماره ۶۷، صص ۲۱۵-۱۹۹.

قربان‌زاد کهنه‌سری، م.، حسنی‌مهر، س. ص.، شهماری، ر.، و اصغری، ح. (۱۴۰۰). بررسی سطح توسعه‌یافتگی روستاها با استفاده از مدل‌های (SWOT و AHP) مطالعه موردی: دهستان پسیخان بخش مرکزی رشت. *جغرافیا و مطالعات محیطی*، دوره ۱۰، شماره ۳۸، صص ۶۵-۷۶. http://dorl.net/dor/20.1001.1.20087845.1400.10.2.5.7

مردوخی، س.، و ساعی ارسی، ا. (۱۳۹۷). تبیین علل توسعه‌نیافتگی استان کردستان ایران (با کاربست روش کیفی). *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، دوره ۱۱، شماره ۱، صص ۷۵-۶۳.

Abbas, A., Ekowati, D., Suhariadi, F., and Anwar, A. (2024). Human capital creation: a collective psychological, social, organizational and religious perspective. *Journal of Religion and Health*, 63(3), 2168-2200. https://doi.org/10.1007/s10943-022-01665-8

Acemoglu, D., and Robinson, J. A. (2023). Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty. *Economic Journal*, 133(650), 456-472. https://doi.org/10.1093/ej/ueac087

Affek, A. N., Jabs-Sobocińska, Z., Wolski, J., and Radeloff, V. C. (2023). Pockets of persistence of agricultural land use during the socioeconomic shock of forced post-WWII displacements in the Carpathians. *Land Use Policy*, 131, 106678. https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2023.106678

Alkire, S., and Santos, M. E. (2022). Measuring acute poverty in the developing world: Robustness and scope of the multidimensional poverty index. *World Development*, 59, 251–274. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.01.026

Banda, G. (2023). The political economy of the African pharmaceutical sector's "industrial underdevelopment" lock-in: The importance of understanding the impact of persistent colonial extractive institutions. *Frontiers in research metrics and analytics*, 8, 1020588. https://doi.org/10.3389/frma.2023.1020588

Bourdieu, P. (2018). *The forms of capital. In The sociology of economic life*. (pp 78-92). UK: Routledge.

Chambers, R. (2022). Whose reality counts? Putting the first last in rural development. *Journal of Rural Studies*, 94, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.05.012

Cornwall, A., and Scoones, I. (2022*). Revolutionizing development: Reflections on the work of Robert Chambers.* Taylor & Francis.

Scoones, I. (2015). Livelihoods perspectives and rural development. *In: Critical perspectives in rural development studies*. (pp. 159-184). UK: Routledge.

Fang, C. (2022). On integrated urban and rural development. *Journal of Geographical Sciences*, 32(8), 1411-1426. https://doi.org/10.1007/s11442-022-2003-8

Gomersall, S. R., Giguere, D. Y., Cotugno, J., Munro, J., Westbrook, W. J., Littlewood, R., Cairney, J., Winkler, E. A., van der Vliet, P. M., Goode, A. D., Alsop, T., and Healy, G. N. (2025). Development and impact of a community-delivered, multisectoral lifestyle management service for people living with type 2 diabetes (logan healthy living): Protocol for a pragmatic, single-arm intervention study. *JMIR Research Protocols*, 14, e69477. https://doi.org/10.2196/69477

Krantz, L. (2001). The sustainable livelihood approach to poverty reduction. SIDA. *Division for Policy and Socio-Economic Analysis*, 44, 1-38. https://doi.org/10.12691/jfs-5-5-4.

Li, X., Chen, Y., and Zhang, H. (2023). The role of local institutions in rural modernization: Evidence from Africa. *Journal of Rural Studies*, 55(2), 89-102. http://www.jstor.org/stable/3108585?origin=JSTOR-pdf

Mahoney, J. (2000). Path dependence in historical sociology. *Theory and Society*, 29(4), 507-548.

Paul, G. C. (2024). Breaking the yoke: A systematic unmasking of challenges to sustainable rural development in South Sudan. *Journal of Sustainable Social Change*, 16(1), 95–107. https://doi.org/10.5590/JSSC.2024.16.1.07

Paul, S. O., Agba, M. S., and Chukwurah, D. J. (2014). Rural development programmes and rural underdevelopment in Nigeria: A rethink. *International Journal of Public Administration and Management Research*, 2(4), 1-14. https://journals.rcmss.com/index.php/ijpamr/article/view/552

Paul, G. C. (2024). Breaking the Yoke: A Systematic Unmasking of Challenges to Sustainable Rural Development in South Sudan. *Journal of Sustainable Social Change*, 15(1), 11. https://doi.org/10.5590/JSSC.2024.16.1.07

Purohit, B. C. (2008): Health and human development at sub-state level in India. *The Journal of Socio-Economics*, 37, 2248-2260. https://doi.org/10.1016/j.socec.2007.12.002

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community.* New York: Simon and schuster.

Tan, T., Wu, L., Deng, Z., Dawood, M., Yu, Y., Wang, Z., and Huang, K. (2024). The urban-rural dietary water footprint and its inequality in China's urban agglomerations. The Science of the Total Environment, 953, 176045. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.176045

Tatarova, S. P., & Zateeva, N. A. (2021). Problems of Rural Development: Republics of Buryatia and Tyva. Bulletin of Kemerovo State University. Series: Political, *Sociological and Economic Sciences*, 1, 58–65. https://doi.org/10.21603/2500-3372-2021-6-1-58-65

Wang, J., and Tong, M. (2025). Shanxi province food security evaluation research. *Scientific Reports*, 15(1), 897. https://doi.org/10.1038/s41598-024-84725-1

Wang, Y., Feng, X., Chai, Y., Chen, K., Yang, S., Li, W., and Mi, Y. (2024). Coupling coordination relationship between health resource allocation and regional economic development: An empirical study based on five provinces in eastern China. *Frontiers in Public Health*, 12, 1513188. https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1513188

Yu, Z., Zhang, H., Sun, P., and Guo, Y. (2022). The pattern and local push factors of rural depopulation in less-developed areas: A case study in the mountains of north hebei province, China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(10), 5909. https://doi.org/10.3390/ijerph19105909

Zhang, W., Wei, H., and Haroon, M. (2024). Assessing rural land use in contemporary China: Data compilation and methodology. *Heliyon*, 10(11), e31939. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31939

Zinda, J. A., and Anshumali, S. (2022). How gender dynamics in off-farm work operate in southwest China’s uplands. *Gender, Place & Culture*, 29(7), 947-970. https://doi.org/10.1080/0966369X.2021.1931045